

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет гуманітарних наук, психології та педагогіки
кафедра практичної психології та соціальної роботи

Калініна А.В.

Кваліфікаційна магістерська робота
Насильство в сім'ї як соціальна проблема

Сєвєродонецьк

2021

**СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

Факультет гуманітарних наук, психології та педагогіки
(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра практичної психології та соціальної роботи
(повна назва кафедри)

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до кваліфікаційної магістерської роботи

освітньо-кваліфікаційного рівня магістр
(бакалавр, спеціаліст, магістр)

спеціальності 231 – Соціальна робота
(шифр і назва)

галузі знань 23 – Соціальна робота
(шифр і назва)

на тему: Насильство в сім'ї як соціальна проблема

Виконала: студентка групи СР-19дм

Калініна А.В.

Керівник: д.психол.н., проф.

Тоба М. В.

Завідувач кафедри практичної психології
та соціальної роботи
д. психол. н., проф.

Завацька Н.Є.

Рецензент
к. психол. н., доц.

Боярин Л.В.

**СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

Факультет гуманітарних наук, психології та педагогіки

(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра практичної психології та соціальної роботи

(повна назва кафедри)

Освітньо-кваліфікаційний рівень магістр

(бакалавр, спеціаліст, магістр)

спеціальності 231 – Соціальна робота
(шифр і назва)

галузі знань 23 – Соціальна робота
(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Завідувач кафедри
практичної психології та
соціальної роботи, проф.
Завацька Н.Є.
«01» 09 2020 року**

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ

Калініної Анастасії Віталіївни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Насильство в сім'ї як соціальна проблема

Керівник роботи Тоба М.В., д. психол. н., проф.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від « » 2020 року
№

2. Строк подання студентом роботи 10.12.2020 р.

3. Вихідні дані до роботи: *обсяг роботи – 67 с., список використаної літератури – 46 джерел.*

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): *дослідити особливості насильства в сім'ї як соціальної проблеми.*

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1.	Тоба М.В. – д.психол.н., проф., проф. кафедри практичної психології та соціальної роботи	01.09.2020р.	01.09.2020р.
2.	Тоба М.В. – д.психол.н., проф., проф. кафедри практичної психології та соціальної роботи	01.09.2020р.	01.09.2020р.
3.	Тоба М.В. – д.психол.н., проф., проф. кафедри практичної психології та соціальної роботи	01.09.2020р.	01.09.2020р.

7. Дата видачі завдання 01.09.2020 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекткування	Строк виконання етапів	Примітка
1	Визначення проблеми дослідження та розроблення плану кваліфікаційної магістерської роботи	09.2020 р.	09.2020 р.
2	Аналіз літератури за проблемою. Робота над теоретичною частиною дослідження	09-10. 2020 р.	09-10. 2020 р.
3	Розробка діагностичного інструментарію та проведення констатувального експерименту	10.2020 р.	10.2020 р.
4	Узагальнення результатів констатувального експерименту	10-11. 2020 р.	10-11. 2020 р.
5	Розробка програми формувальних заходів	11.2020 р.	11.2020 р.
6	Проведення повторного тестування та оцінка ефективності формувальних заходів	11-12. 2020 р.	11-12. 2020 р.
7	Підготовка кваліфікаційної магістерської роботи до захисту та захист роботи	01.2021р.	01.2021р.

Студент

Калініна А.В.

Керівник роботи

Тоба М.В.

РЕФЕРАТ

Текст – 67 с., джерел – 46.

У роботі проведено аналіз теоретико-методологічних підходів до вивчення особливостей насильства в сім'ї як соціальної проблеми.

Наведено результати емпіричного дослідження щодо особливостей насильства в сім'ї як соціальної проблеми.

Визначено доцільність використання розвивальної програми корекції щодо особливостей насильства в сім'ї як соціальної проблеми.

Ключові слова: ОСОБИСТІТЬ, СІМ'Я, СОЦІАЛЬНА РОБОТА, СОЦІАЛЬНИЙ ПРАЦІВНИК, НАСИЛЬСТВО, СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ, СУЧАСНИЙ СОЦІУМ.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА.....	10
1.1. Поняття насильства, його теорії та види.....	10
1.2. Психологічні особливості віктимної поведінки жінок, що стали жертвами сімейного насильства.....	18
Висновки до першого розділу.....	26
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЖІНОК, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА.....	28
2.1. Організація та методи дослідження.....	28
2.2. Опис результатів дослідження.....	30
Висновки до другого розділу.....	36
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА ЩОДО ПОДОЛАННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКИ НАСИЛЬСТВА В РОДИНІ.....	37
3.1. Особливості надання соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали внаслідок сімейного насильства.....	37
3.2. Надання допомоги сім'ям, які мають проблему насильства за стандартами Ради Європи.....	45
Висновки до третього розділу.....	56
ВИСНОВОК.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні проблема домашнього насилля є досить поширеною у вимірі сучасного соціального простору, а також однією з найбільш розповсюджених у світі форм порушення прав людини. Домашнє насилля вважається серйозною проблемою в кожній країні, де вивчається це питання. Такого насилля зазнають жінки всіх вікових і соціально-економічних груп.

Згідно з даними криміналістики, охорони здоров'я, соціології, преси, в значній частині українських сімей склався спосіб життя, для якого насильницькі міжособистісні відносини стають нормою, передаються від одного покоління до іншого. Головними жертвами сімейного насильства є діти, жінки, престарілі люди та інваліди. Необхідне втручання в ситуацію суспільства, усвідомлення насильства в сім'ї як особливої соціальної проблеми, що вимагає комплексної системи профілактичних та корекційних заходів, спрямованих на її вирішення.

Проблему насилля над жінками досліджували такі науковці, як: А. Андрєєва, О. Бодальов, Г. Божович, Л. Виготський, С. Голод, Б. Гузиков, Л. Максименко, Л. Орбан-Лембрик, В. Столін.

Розв'язання даної проблеми дозволяє стверджувати, що сьогодні у вітчизняній соціальній науці поки що бракує фундаментальних розробок з проблеми домашнього насильства.

Існує також проблема індиферентного відношення суспільної думки до домашнього насильства. Це, мабуть, обумовлено тим фактом, що основним джерелом інформації для населення про сімейне насильство є ЗМІ. При цьому ЗМІ замість трансляції прикладів нормативної культури відносин, постійно показують крайні форми прояву сімейного насильства (побиття, замах на вбивство або вбивство).

Таким чином, мимоволі відбувається насадження деструктивних стереотипів у свідомості людей. При цьому саме насильство представляється як

нормальний спосіб вирішення конфліктів. Цілком очевидно, що будь-якої єдиної державної стратегії щодо запобігання сімейного насильства в Україні поки ще не існує.

Сам термін «домашнє насилля» на сьогодні є досить поверховим. Недостатнім є розуміння того, що міститься у понятті «насилля», коли говориться про застосування його у родині між її членами. Найчастіше під домашнім насиллям розуміють безпосереднє застосування насилля одного члена сім'ї по відношенню до іншого, наприклад, насилля батьків над дитиною, дорослої дитини над батьками тощо. Таким чином, актуальність теми та її недостатня розробленість зумовили вибір теми дослідження: «Насильство в сім'ї як соціальна проблема».

Об'єкт дослідження – поняття насильства.

Предмет дослідження – особливості сімейного насильства як соціальної проблеми.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та узагальнення питань сімейного насильства та аналіз соціально-психологічних особливостей роботи з особами, що зазнали сімейного насильства.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі **завдання**:

1. Вивчити теоретичні аспекти поняття сімейного насильства, його видів та особливостей.
2. Охарактеризувати психологічні особливості віктимної поведінки жінок, що стали жертвами сімейного насильства.
3. Емпірично дослідити психологічні характеристики жінок, що постраждали внаслідок сімейного насильства.
4. Проаналізувати особливості надання соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали внаслідок сімейного насильства.

Для розв'язання поставлених завдань застосовано такі **методи дослідження**:

- *теоретичні* – вивчення, аналіз і синтез юридичних, психологічних і педагогічних джерел з досліджуваної проблеми; методи порівняльного аналізу, синтезу, узагальнення, класифікації й систематизації, прогнозування, проектування з метою з'ясування стану дослідження й розроблення проблеми, визначення фундаментальних понять, теоретико-методологічних засад, що стали основою вивчення питань, що стосуються сімейного насильства;
- *емпіричні* – бесіда; спостереження; анкетування.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що науково обґрунтовано та перевірено ефективність вивчення основних питань, що стосуються насильства в родині; розроблено напрямки оптимізації методів на форм роботи з особами, що зазнали насильства в родині.

Практичне значення полягає в розробці напрямків оптимізації методів на форм роботи з особами, що зазнали насильства в родині, розробці методичних рекомендацій.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, 3-х розділів, висновків, переліку посилань та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА

1.1. Поняття насильства, його теорії та види

Насильство – явище комплексне. Комплексність характеризується існуванням різних типів насильства в залежності від характеру травм.

Одні дослідники визначають насильство як емоційну або фізичну образу або загрозу фізичного зразка в середині сім'ї, інші – як фізичну та сексуальну образу на тлі потужного психологічного тиску [43, с. 32].

Фахівці центру «АННА» (Асоціація «Ні – Насильству») дають домашньому насильству наступне визначення: «...повторюваний зі збільшенням частоти цикл фізичної, сексуальної, словесної, емоційної та економічної образи з метою контролю, залякування, навіювання почуття страху...» [43, с. 34].

Домашнє насильство – це система поведінки однієї людини для збереження влади й контролю над іншою людиною. Насильство в сім'ї розвивається циклічно: одна з головних особливостей домашнього насильства полягає в тому, що воно являє собою повторювані в часі інциденти (паттерни) множинних видів насильства (фізичного, сексуального, психологічного та економічного) [32, с. 20].

Основні теорії насильства можна об'єднати в три групи:

1. Соціально-психологічний підхід наголошує на чинниках соціального навчання і ролях модельованих через досвід і засвоєних під впливом сімейного виховання.

2. Соціокультурний підхід: концентрує увагу на впливі соціальних чинників і устрою, а також сімейних відносин на управління атмосферою насильства. Основна увага в рамках соціокультурного підходу сфокусована на соціальних нормах патріархату як причині агресії проти жінок [35, с. 98].

3. Міжособистісні теорії: розглядають в якості фактора насильства психологічні риси (агресивність, почуття провини, низька самооцінка).

До цієї категорії входять і теорії, що наголошують на ролі алкоголю і наркотиків як на факторприскорювачу зловживання у відносинах. Досліджуючи причини подружнього насильства, багато авторів розглядають його в історичному контексті, тобто як пережиток минулого, коли чоловік мав закріплене не тільки традицією, але й законом право карати і дисциплінувати дружину [39, с. 89].

В своїй праці «Жіноча психологія» Карен Хорні пояснює подружнє насильство як хворобливу реакцію чоловіка на будь-яку фрустрацію, яка іде від дружини. Ця реакція породжує інстинктивне бажання базально невпевнених чоловіків принизити дружину, щоб підірвати і її почуття впевненості в собі В свою чергу мазохістську поведінку жінок К.Хорні пояснює як таку, що закладена в соціальній ситуації і що в будь-якій культурі така поведінка проявляється, якщо у жінок [44, с. 187]:

- обмежується кількість дітей, яких вони можуть народити;
- коли жінки вважаються неповноцінними порівняно з чоловіками;
- економічно залежать від чоловіків;
- їх прояв сексуальності блокується;
- жінки обмежені своїми ролями, які зв'язують їх з сім'єю, релігією та добродійністю.

Коли такі умови зберігаються в культурі, «природа» жінок описується як слабка, пасивна, емоційна і залежна [33, с. 23].

На основі аналізу робіт зарубіжних авторів М. Кауфмана, М. Кіммеля, М.Шеллер Г.Й.Шнайдер, російські дослідниці І.Д.Горшкова і І.І.Шуригіна зробили наступні висновки: розвиток схильності чоловіків до насильства стимулює найближче оточення. Насильство виступає компенсацією почуття безвладдя, а також способом контролю над жінкою. Крім того вчені, вказують на насильство чоловіків щодо жінок як на результат соціалізації, а також на

проблему дисбалансу влади: сім'ї, в яких більшість рішень приймаються одним з подружжя, найчастіше стикаються з проблемою насильства.

Віктимну ж поведінку жінок трактують як пов'язану з «жіночою природою», мовляв жінка своєю поведінкою «жертви» сама провокує насильство. Всі ці чинники роблять жінку уразливою для насильства в сім'ї [6]. Л.Берковіц підкреслює взаємозалежність жертви і кривдника, приєднуючись таким чином до віктимологічного підходу – «грубість породжує ще більшу грубість, а агресивні дії однієї сторони викликають у відповідь агресію іншої» [2, с. 122].

В своїх дослідженнях Савчук О.М акцентує увагу на тих психологічних змінах, що спостерігаються у більшості жінок – жертв насильства. На основі «циклічної теорії насильства» розробленої Л.Уолкер, вона описує фази насильства та характер змін у психіці жінок: у першій фазі відбувається спроба посилення контролю за насильником з боку потенційної жертви, в другій здійснюється насильство, а третя – виявляє залежність жертви від насильника, що фактично позбавляє його від покарання і призводить до повторення циклу [37, с. 54].

О.Д Шинкаренко проводила свої дослідження в межах індивідуально психологічного підходу, в якому піднімаються проблеми особистісних рис образника і жертви як факторів, що спричиняють насильницьку та віктимну поведінку, і дійшла висновку, що особистісні характеристики, самосприйняття та поведінкові стратегії побитої жінки відзначається внутрішньою конфліктністю та суперечливістю. А також, що в подружжі з високим рівнем образливої поведінки за жінкою закріплюється роль жертви і її стратегії поведінки, а також поведінки партнера-насильника лише закріплюють існуючу ситуацію [46, с. 25].

Досліджуючи феномен подружнього насильства Захожа В. А. звертає увагу на характерні особливості подружніх стосунків описані М.Гордоном:

а) обмеженість контактів і інтенсивність відносин, що сприяє повторенню актів насильства;

б) наявність емоційно забарвленої прихильності і інтимних стосунків, в контексті яких і відбувається насильство [18, с. 49].

Серед характеристик сім'ї що мають значення для пояснення феномену насильства можна назвати наступні:

- значний об'єм часу, який людина проводить в сім'ї;
- велика частота виникнення розбіжностей, пов'язана з широким діапазоном видів діяльності;
- високу значимість різних сторін сімейної взаємодії для членів сім'ї;
- статеві і вікові відмінності членів сім'ї, що призводять до відмінності поглядів і інтересів [22, с. 65];
- рольові очікування від поведінки членів сім'ї на основі їх вікових і статевих ознак, а не на основі інтересів і рівня компетенції;
- відносна закритість сім'ї як для соціального;
- емоційні, матеріальні і юридичні фактори, що роблять неможливим вирішення конфліктів шляхом припинення відносин;
- стрес, пов'язаний з такими етапами, як народження і виховання дітей і т.д. [30, с. 182];
- соціокультурні норми, що припускають насильство по відношенню до членів сім'ї при тому, що за межами сім'ї воно вважається неприпустимим.

Отже, виходячи з вище зазначеного, можна зробити висновок, що не існує єдиної теорії, яка здатна повністю пояснити феномен подружнього насильства. Приймаючи до уваги складність людської натури, особливості соціального впливу і характер сім'ї, слід враховувати і всю різноманітність сімей, індивідуальні характеристики їх членів і ті соціальні відхилення, які в сукупності можуть породжувати насильство.

На відміну від іншого виду насилля, домашнє насилля має свої особливості, а саме: це насилля між особами, які, як правило, залежать одна від

одної; насильство в сім'ї завжди відбувається на відлюдді й протягом тривалого проміжку часу; це систематична дія, яка не з'являється зненацька та рідко буває одноразовим епізодом; має тенденцію динамічного деструктивного посилення; з точки зору винуватця є швидким і результативним способом досягнення мети з найменшими затратами [1].

Важливість досліджень в цій області визначається особливим місцем сімейно-побутових відносин в системі людських цінностей, в самій людській історії. Це виражається в світовому визнанні сім'ї природним і основним осередком суспільства, який потребує надійного захисту з боку суспільства і держави. Тому вважається за необхідне проаналізувати такі основні поняття, як сім'я, будинок і домашнє насильство [8, с. 20].

Сім'я – це заснована на шлюбі або кровній спорідненості мала група, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною допомогою, моральною та правовою відповідальністю. Як стійке об'єднання родина виникла в період розкладання родового ладу. Основними історичними формами сім'ї є: парна – при нестійких зв'язках між чоловіком і дружиною та роздільним майном; велика – включає кілька поколінь родичів; полігамна – багатошлюбність; моногамна – одношлюбність, коли дозволяється мати тільки одного чоловіка чи дружину. Виникнувши в первісному суспільстві, моногамія надалі стала основною нормою шлюбу; нуклеарна – складається з подружжя та їх дітей. Більшість сучасних сімей є нуклеарними [12, с. 90].

Основи сімейного укладу були закладені в «Домострої» зведенні життєвих приписів і настанов, складеному в 16 ст. під керівництвом священика Сильвестра. Даний документ відображав принципи патріархального побуту, проповідував строгості домашнього укладу. Так, чоловік вважався власником не тільки домогосподарства, власності, а й членів сім'ї. Він контролював в будинку все і всіх. Жінки не мали права виходити з дому без дозволу і супроводу чоловіка. Вони були замкнені в «чотирьох стінах» і займалися тільки домашніми справами. В описі цього періоду можна знайти «Інструкції» по

«вихованню» членів сім'ї та прислуги в домі. так, наприклад, рекомендувалося «вчити» дружину за допомогою побоїв, але при це не бити по обличчю, інакше неможливо буде показати її в суспільстві і бити рекомендовано не кулаком або палицею, а батогом, тому як «і болючіше і наука краще засвоїться. А побивши, приголубити, пожаліти і показати як любиш» [19].

На жінку була покладена відповідальність не тільки за формування побуту, а й емоційної атмосфери в сім'ї, а також виховання дітей. В радянський період жінки були оголошені рівними чоловікам по положенню в суспільстві і сім'ї. Однак в реальності це призвело до подвійної «зайнятості» жінок – вдома і на роботі. Робота на благо суспільства була обов'язкова для жінок, відпустка після пологів була досить короткою, і в повному обсязі оплачувалась, хоча це змінювалося в залежності від політики зайнятості в державі. Крім того, жінки як і раніше були відповідальні за побут і емоційну атмосферу в сім'ї. Родина була об'єктом контролю з боку держави.

У роки трансформації в нашому суспільстві, з моменту незалежної держави, жінки перші зіткнулися з труднощами в зміні умов життя. Вони перші відчували зміни і на ринку праці, а саме безробіття. Стрімке зuboжіння значної частини населення, безробіття, зростання пияцтва і алкоголізму ведуть до розпаду сім'ї [19].

Безробіття є одним з найбільш сильних соціальних дестабілізуючих факторів. Термін домашнє насильство вперше став вживатися на початку 70-х років минулого століття при визначенні насильства з боку чоловіків і образи по відношенню до жінок.

Ключовим моментом при розгляді домашнього насильства є з'ясування того факту, що це не поодинокий побиття або випадковий інцидент – хоча такі речі можуть трапитися і, природно, будуть розглядатися як злочин [25, с. 143].

Домашнє насильство – це постійне вчинення шкоди та образ. Це ситуація, в якій жертва безперервно перебуває в ризикованих ситуаціях, розділяючи з

агресором житло, перебуваючи в залежності від нього і навіть, може бути, відчуючи любов по відношенню до кривдника.

Домашнє насильство є продуктом сімейних особистих конфліктів. В американській літературі зустрічаються різні поняття домашнього насильства.

Вітчизняні вчені визначають домашнє насильство як систему поведінки однієї людини для збереження влади й контролю над іншою людиною. Насильство в сім'ї розвивається циклічно: одна з головних особливостей домашнього насильства полягає в тому, що воно являє собою повторювані в часі інциденти (паттерни) множинних видів насильства (фізичного, сексуального, психологічного та економічного) [1].

На відміну від іншого виду насилля, домашнє насилля має свої особливості, а саме: це насилля між особами, які, як правило, залежать одна від одної; насильство в сім'ї завжди відбувається на відлюдді й протягом тривалого проміжку часу; це систематична дія, яка не з'являється зненацька та рідко буває одноразовим епізодом; має тенденцію динамічного деструктивного посилення; з точки зору винуватця є швидким і результативним способом досягнення мети з найменшими затратами [1].

В соціології та психології існує певна класифікація насильства: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне насильство. У висловах І. Горшкової та І. Шуригіна, фізичне насильство визначається як навмисне використання фізичної сили чи знарядь для заподіяння ушкоджень або травм.

Фізичне насильство проявляється у формі погроз застосування фізичної сили (загроза вдарити, побити, вбити); лякаючі жести (спроба замахнутися, вдарити); застосування сили, крім нанесення ударів (поштовхи, утримання силою, заподіяння сильного болю – викручування рук, загрожуючи застосуванням зброї або предметом, яким можна вбити людину); у формі нанесення ударів і побиття [13, с. 119].

Це один із найбільш поширених і небезпечних типів насильницьких дій. У цілому 36 000 жінок щодня піддаються побиттю в сім'ї. Близько половини

жінок піддавалися нападу в той час, коли вони були вагітні, годували грудьми, мали маленьку дитину або зазнавали фізичні або моральні страждання, перебували в стані безпорадності. Даний тип насильства являє серйозну загрозу здоров'ю особи [4, с. 13]. Фізичне насильство тісно пов'язане із сексуальним, при цьому, чим жорсткіше форма сексуального насильства, тим сильніше цей зв'язок.

Сексуальне насильство – секс без обопільної згоди, проти бажання, із застосуванням фізичної сили, погроз, залякування, насильницьке вчинення статевого акту, після побоїв, секс як засіб приниження та образи. Воно має на увазі статеві зносини внаслідок застосування чоловіком сили або безперервного тиску з його боку; це вчинення сексуальних дій проти волі жінки, а також примушування партнерки до неприйнятних для неї прийомів, способів сексуальних зносин. Це невдалий або статевий акт, здійснений з хворою особою або особою з інвалідністю, під тиском або під впливом алкогольного або наркотичного сп'яніння [2, с. 87].

Небезпечним і поширеним видом насильства є психологічне насильство – насильство із застосуванням словесних та психічних слів, приниження гідності, образи, зневажливе ставлення, що веде до втрати самоповаги, докори, лайка, в тому числі нецензурна, грубість, залякування. Дуже важливим аспектом прояву насильства є ізоляція жертви кривдником. Це виражається в тому, що він поступово руйнує її соціальне оточення і контакти, починаючи з батьківської сім'ї. Це відбувається шляхом поступових маніпуляцій [10, с. 78].

Психологічне насильство присутнє практично у всіх випадках насильства в сім'ї. Періодично насильство веде до значних психологічних страждань, посттравматичних стресів, депресій, неминучого почуття страху, а іноді й до більш серйозних наслідків, – до спроб суїциду. Психологічне насильство тягне за собою руйнування особистості, її соціальну дезадаптацію (непритосованість). Ще одним видом внутрісімейного насильства є економічне, яке виражається через відмову в доступі до засобів існування і

контроль над нею. Проявляється у відмові в утриманні дітей; приховуванні доходів; витраті сімейних грошей, самотійному прийнятті більшості фінансових рішень – це може виражатися в тому, що при покупці продуктів не враховуються потреби члена родини; особа, здійснюючи покупки, повинна звітувати чеками [6]. Економічне насильство – це коли доводиться: весь час просити гроші, навіть на дрібниці, при цьому за проханням може послідувати відмова. Головна причина економічного насильства в сім'ї – нерівномірний розподіл обов'язків по будинку і контроль агресора над сімейним бюджетом.

У результаті аналізу поняття сімейного насилля та його видів, можемо зробити такі висновки: проблема сімейного (домашнього) насильства відноситься до числа проблем трандисциплінарності характеру. При протидії сімейному (домашньому) насильству слід використовувати не тільки кримінально-правові, а й психологічні механізми; необхідно визначити правове поняття сімейного (домашнього) насильству, під яким на нашу думку слід розуміти протиправне, суспільно небезпечне, що ображає людську гідність поведження винної особи, яке ставить жертву такого насильства в принизливе матеріальне, сексуальне, фізичне, емоційне і інше положення; застосовується щодо потерпілого фізичний вплив і іншим чином робить вплив на нього; назріла необхідність в розробці єдиної програми протидії сімейному (домашньому) насильству, що включає, в тому числі, і заходи, спрямовані на реабілітацію жертв такого насильства.

1.2. Психологічні особливості віктимної поведінки жінок, що стали жертвами сімейного насильства

Аналіз літератури з теми психологія шлюбу та сім'ї виявив, що в дослідженнях розгляд проблеми насильства або відсутній, або визначається як «конфлікт».

Тільки в нових джерелах, як вітчизняних, так і зарубіжних, піднімається тема сімейно-побутового насильства, але не в повному обсязі і в більш м'якій формі, незважаючи на те, що насильство все ж є злочином.

Насильство в сім'ї в останні роки викликає все більше уваги правоохоронних органів і громадськості, тому що це негативне явище стало самої поширеною формою агресії в нашій країні. Результати проведених досліджень показують, що саме в сім'ї відбувається 35-45% тяжких насильницьких злочинів. Найбільш численну групу серед загиблих і постраждалих від різних злочинів складають жертви конфліктів в сім'ї [4, с. 13].

Домашнє насильство – це проблема для всього світу. На Всесвітній конференції ООН зі становища жінок (Пекін, вересень 2019 р.), домашнє насильство було визнано «Епідемією» більшості країн, проблемою, яка потребує негайного вирішення на державному рівні.

В Україні проблема домашнього насильства з'явилася не сьогодні, проте раніше вона була віднесена до числа «закритих» тем. Статистика злочинів домашнього насильства, яка існує в нашій країні сьогодні, важкодоступна, фрагментарна, а часто і зовсім відсутня. Однак за деякими проведеними дослідженнями і виступам представників державних структур можна уявити масштаб даної проблеми [8, с. 22].

За наявними офіційними даними МВС України на 2020 рік:

- щорічно близько 17 тисяч жінок гине внаслідок домашнього насильства;
- насильство в будь-якій формі проявляється практично в кожній третій українській сім'ї;
- до 45% всіх тяжких насильницьких злочинів вчиняють в сім'ях;
- дві третини умисних вбивств обумовлені сімейно-побутовими мотивами.

Дослідження з проблеми домашнього насильства, проведене в 2019 році Жіночим інформаційно-освітнім центром «Стимулу» з ініціативи Гендерної тематичної групи організацій системи ООН показує [13, с. 119]:

- близько 20 000 дітей віком менше 14 років зазнають тілесних покарань з боку батьків, що для багатьох жертв закінчується смертю;

- 60 тис. дітей протягом року тікають з дому, щоб врятуватися від сімейного насильства, а 3 тис. стають жертвами сексуальних злочинів.

Соціологічне опитування, проведене в Києві, Харкові та Дніпрі, дозволило виявити ставлення людей до проблеми насильства над жінками, різних форм допомоги жертвам в кризових ситуаціях, а також рівень інформованості про наслідки насильства в сім'ї.

За даними проведеного дослідження [5, с. 15]:

- 91% опитаних жінок вважають, що домашнє насильство – це гостра проблема для України і всього світу в цілому;

- 82% респондентів-чоловіків відзначили, що домашнє насильство не існує в їх власних сім'ях, але тим не менш є актуальною проблемою для України.

Основні об'єкти домашнього насильства – діти і жінки, як вважають учасники дослідження. А під насильством в сім'ї, зокрема, над жінкою, опитані розуміють, перш за все, фізичне та сексуальне насильство, а далі вже відзначають психологічне та економічне. Результати дослідження також показали, що за 5 років (2015-2020 рр.) не відбулося корінних змін в плані державної підтримки громадянам, пережили домашнє насильство [14, с. 341].

Незважаючи на наведену статистику, а також нарівні з правовими, соціально-історичної факторами, наявністю в суспільстві агресивних людей, насильницькі дії, в т.ч. в умовах сім'ї, обумовлені і віктимологічною природою, а саме прояву насильства в сім'ї часто сприяє поведінка самих жінок.

Вченими визначається феномен віктимної поведінки як залежність, провокативність, психічний стан, підпорядкованість, адикція відносин, хвороблива прихильність, комплекс особливих рис характеру, надмірна заклопотаність, набір засвоєних норм поведінки, спосіб адаптації до гострого внутрішньоособистісного конфлікту. Такі всілякі визначення дозволили

розглянути термін «віктимна» не тільки як поведінка, що відхиляється, прояв хворобливої залежності, але і як порушення сімейної взаємодії, дисфункціональність моделі сім'ї [4, с. 13].

На основі аналізу різних психологічних досліджень можна припустити, що передумовами до формування віктимної поведінки жінок є такі особливості ранньої соціалізації:

- недиференційованість особистості членів сім'ї батьків,
- заборона прояву потреб або інтересів дитини,
- дефіцитарність відносин,
- наслідки пережитого в дитинстві насилля.

Все це сприяє розвитку у жінок-жертв таких якостей, як готовність до самопожертви, лояльність по відношенню до свого мучителя, а також риси співзалежності особистості, що веде до значних порушень функції «Его».

Жінки-жертви не мають чіткого уявлення, як інші люди повинні до них ставитися, не приділяють увагу своїм почуттям і потребам, живуть в передчутті негативної реакції чоловіка і оточуючих [3, с. 70].

Саме страх як один з головних мотивів поведінки жінок, які є жертвами домашнього насильства, робить їх доброю мішенню для маніпуляцій.

Крім страху, до причин того, що жертви не прагнуть розірвати відносини з партнером, відносяться:

- культурні та сімейні цінності, які закликають до збереження родини будь-якою ціною [10, с. 80];
- відсутність реальних альтернатив стосовно працевлаштування та фінансової допомоги, особливо для жертв з дітьми;
- відсутність необхідного житла, яке стало б надійним захистом для жертви і її дітей;
- іммобілізація в результаті фізичної і психологічної травми;

- люди, які переконують жертву у винності насильства над нею і стверджують, що якщо та підкориться вимогам партнера, то зможе зупинити негативні прояви [16, с. 59].

Така характерна риса, як пасивність, властива особливостям віктимної поведінки жінок-жертв: жінка часто залишається бездіяльною, вона не вміє діяти рішуче. На думку досвідчених психотерапевтів, часто жінки жертви зупиняються після першої зустрічі, на якій вони скаржаться і «випускають пар». На наступні ж сеанси такі клієнтки, як правило не приходять.

Безперервне життя в стресі, відчуття безпорадності, призводить до того, що жінка не прагне що-небудь міняти, тому що не бачить в цьому сенсу, вона безрезультатно витрачає енергію на рішення не тих проблем, які повинні бути в пріоритеті [25, с. 132].

Ображені жінки завжди отримують підвищену увагу і співчуття, те, чого їм не вистачає в їх сімейних відносинах. Таким чином, жінки-жертви пристосовуються до життя в умовах кризи. Найстрашніше для жінок-жертв – залишитися наодинці з собою, зі своїми думками.

Заперечення реальності, життя в умовах стресу, витіснення негативних емоцій нерідко сприяють виникненню у жінок-жертв, поряд з емоційно-психологічними, ще й фізіологічних розладів. Деякі вчені відзначають, що жінки-жертви протягом тривалого часу не можуть подолати звичайну нежить або застуду, також вони страждають хворобами психосоматики. Багато дослідників вважають, що фізичні захворювання можуть виступати як засіб залучення уваги. Часом фізичні проблеми є єдиною умовою, коли жінка в символічній формі може повідомити кривдникові про свою хворобу і попросити не чіпати її. Це може виявитися можливістю для жінки з віктимною поведінкою на деякий час отримати відпочинок, не відчуваючи при цьому почуття провини [30, с. 182].

Для того щоб уберегтися від фізичного, емоційного, словесного і інших форм насильства, жінка створює адаптивну систему поведінки, яка є

закріпленої реакцією на стрес. Вона з плином часу стає навіть не засобом виживання, а скоріше способом життя. Характерно, що при припиненні негативного впливу, людина все одно продовжує діяти в навколишньому його середовищі так, ніби загроза пригнічення продовжує існувати. Вчені оцінюють психологічні зміни в світовідчутті і поведінці жінки, що живе в постійному стресі, як формування стану віктимної поведінки та спів залежності [37, с. 142].

Крім ознак особистісної деформації, у жінок-жертв також спостерігаються клінічні наслідки сімейно-побутового насильства. Це ознаки, відповідні симптомів посттравматичного стресового розладу [6].

Психологічний рівень: депресивний стан, підвищена збудливість, мучать кошмари і порушення сну, повторювані неприємні спогади, складності з концентрацією уваги, відчуття ворожості суспільства, раптові пориви дратівливості і навіть агресії.

Фізіологічний рівень: головні болі, відчуття дискомфорту в шлунково кишковому тракті, нестача повітря, внутрішні спазми, ослаблення сексуальної активності, аж до повної байдужості [3, с. 70].

Що стосується рівня поведінки: складнощі у взаєминах з оточуючими, уникнення суспільства, зловживання алкоголем або наркотичними засобами, проблеми з харчуванням (анорексія або булімія), суїцидальні спроби або думки, підозрілість, невіра у щирість доброго ставлення, іноді насильницька поведінка по відношенню до дітей, батьків або інших більш слабких людей.

Серед невротичних і патохарактерологічних синдромів, характерних для посттравматичного стресового розладу, виділяються наступні [9, с. 87]:

- хронічне почуття провини;
- «солдатське серце» (серцебиття, підвищена пітливість, біль за грудиною, уривчастість дихання);
- «комботантна» психопатія – агресія та імпульсивна поведінка зі сплесками насильства, сумбурні сексуальні зв'язки при замкнутості і підозрілості;

- «флешбек-синдром» примусово проникаючі в свідомості спогади про «нестерпні» події;
- рентний стан – пасивна життєва позиція з усвідомленою вигодою від належних привілеїв, прагнення до статусу інваліда, хронічно хворої людини;
- синдром прогресуючої астенії – стрімке старіння, психічна млявість, падіння ваги, прагнення до спокою [6].

Подібні стани мають своєрідну динаміку і з плином часу вони можуть ставати все більш вираженими.

До можливих наслідків, що загрожують життю, відноситься не тільки смертність жертв насильства і близьких їм людей, але і те, що кривдник і сам може стати жертвою злочину.

У Кримінальному кодексі України представлені статті, диспозиції яких свідчать про заподіяння середньої тяжкості або тяжкої шкоди здоров'ю в стані афекту, а також вбивстві, скоєному в стані несподіваної сильного душевного хвилювання (афекту).

Отже, роблячи висновок можна сказати, що насильство в сім'ї є психотравмуючою ситуацією і тим самим може викликати стан афекту. Далі хотілося б розкрити деякі поширені міфи і факти про насильство в сім'ї.

1. Жінки, які піддаються насильству в сім'ї, є мазохістками, тому вони не йдуть і терплять таке ставлення. Даний міф має на увазі, що жінка отримує сексуальне задоволення від того, що її ображає коханий чоловік.

2. Піддавшись насильства одного разу, жінка назавжди стає жертвою.

Якщо жінка пройде консультування у фахівців, то вона може повернутися до «здорового» життя, коло насильства буде розірване, і жінка зможе перебувати в безпечній обстановці.

3. Кривдники, які застосовують насильство, по суті психічно нездорові. У таких чоловіків зазвичай нормальний спосіб життя, за винятком моментів, коли вони можуть дозволити собі спалахи агресії. Соціальний статус чоловіків

кривдників буває досить високим, вони займають керівні пости, успішні в бізнесі і ведуть досить активне соціальне життя.

4. Чоловік припиняє насильство, коли стає законним чоловіком. Багато жінок думають, що чоловіки припинять контролювати їх, якщо вони одружаться. Оскільки шлюб є найвищим доказом любові, то чоловік повинен заспокоїтися, домігшись свого. Однак проблема в тому, що влади не буває багато, і насильство триватиме.

Отже, спираючись на статистичні дані, а також аналізуючи дослідження вчених, можна зробити висновок, що особливості психології «віктимних» жінок включають в себе величезний спектр особистісних станів і властивостей, сукупність внутрішніх і зовнішніх факторів, які зумовлюють особистісну схильність жінок до перетворення їх в жертву насильства в сім'ї.

На жаль, в нашій країні немає розвиненої законодавчої бази, яка враховує міжнародний досвід, яка б всебічно впорядковувала правові відносини членів сім'ї. Відсутній і спеціальний закон про насильство в сім'ї, який міг би закріпити права та обов'язки подружжя, а також визначити функції правоохоронних органів і спеціальних служб щодо збереження і відновлення прав кожного члена сім'ї.

Ще один нюанс в тому, що наша система правосуддя розглядає насильство, яке скоєно в громадському місці по відношенню до незнайомої людини, як значно більшу суспільну небезпеку, ніж ті самі діяння, але вчинені в сім'ї.

Для попередження насильства в сім'ї слід було б затвердити в суспільстві антидискримінаційну політику по відношенню до жінок, впровадити різні програми психологічної допомоги та реабілітації жінок в кризових ситуаціях, а також забезпечити систему психолого-практичних заходів, які будуть спрямовані на профілактику та корекцію віктимної поведінки жінок. Уряду необхідно проявити політичну волю і віднести дотримання прав жінок, особливо в області насильства, до категорії пріоритетних питань.

Висновки до першого розділу

Під домашнім або сімейним насильством розуміють певну систему поведінки одного члена сім'ї по відношенню до іншого (інших), що має на меті збереження влади, контролю та навіювання страху.

Насильство в сім'ї – це вид відносин між близькими людьми, коли один принижує іншого або заподіює йому будь-які збитки. На нашу, під сімейним насильством можна розуміти систематичні агресивні і ворожі дії стосовно членів сім'ї, в результаті чого об'єкту насильства можуть бути заподіяні шкоди, травма, приниження або іноді смерть.

Метою насильства, як правило панування та контроль над людиною шляхом образи, залякування, шантажу та ін.

Насильство в сім'ї може мати різний вектор спрямованості:

- з боку чоловіка по відношенню до дружини;
- з боку дружини по відношенню до чоловіка;
- з боку одного або обох батьків по відношенню до дітей;
- з боку старших дітей по відношенню до молодших;
- боку дорослих дітей і онуків по відношенню до батьків або літніх родичів;
- з боку одних членів сім'ї по відношенню до інших, тощо.

Жертвами насильства найчастіше стають найбільш незахищені члени сім'ї (жінка, дитина, особи поважного віку члени родини, особи з інвалідністю). У 70% випадків потерпілими від насильства в сім'ї є жінки і діти. Найчастіше зустрічається поєднання декількох видів насильства одночасно.

Щодо дітей виділяють наступні види насильства:

1. Нехтування потребами дитини (моральна жорстокість, занедбаність) – це відсутність з боку батьків елементарної турботи про неї, в результаті чого порушується емоційний стан дитини і з'являється загроза здоров'ю і розвитку дитини.

2. Психічне / емоційне – це умисне приниження честі і гідності одного члена сім'ї іншим, моральні погрози, образи, шантаж і т.п.

3. Економічне – це спроби позбавлення одним дорослим членом сім'ї іншого можливості розпоряджатися сімейним бюджетом, мати засоби і право розпоряджатися ними на свій розсуд, економічний тиск на неповнолітніх і т.п.

4. Сексуальне – це посягання якогось члена сім'ї на статеву недоторканість іншого, зокрема сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї. Це залучення дитини з її згоди і без неї в сексуальні дії з дорослими..

5. Фізичне – це умисне нанесення шкоди здоров'ю, заподіяння фізичного болю, позбавлення волі та інших нормальних умов життя, а також ухилення батьків неповнолітніх дітей від турботи про їх здоров'я, безпеку, тощо.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЖІНОК, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА

2.1. Організація та методи дослідження

Поняття насильства має багато культурних та особистих змін. Для дослідження ми взяли таку інтерпретацію цієї концепції, яка є загальною для міжнародного та українського законодавства, а саме жорстоке поводження однієї людини з іншою, що позначається як фізичне, психологічне (емоційне) та економічне насильство. Саме для аналізу були взяті такі прояви психологічного та економічного насильства [14, с. 341]:

- постійний контроль,
- заборона бачитися з друзями чи родичами, працювати,
- відсторонення від процесу прийняття рішень,
- погрози у відмові від матеріальної допомоги,
- вигнання з дому;
- образи, приниження;
- фізичне насильство:
 - постійні загрози побиття;
 - залякування жестами (кидання предметів);
 - штовхання, удари ногою;
 - випадки побиття;
 - постійні побиття.

У дослідженні взяли участь 47 жінок. До контрольної групи увійшли 20 жінок, які не є жертвами домашнього насильства. Для експериментальної групи дослідження жінки були відібрані з оточення дослідника, про яких відомо, що вони страждають від насильства з боку іншого члена подружжя (окремі прояви або будь-яке їх поєднання) і погоджуються брати участь у дослідженні. Загалом

у дослідженні взяли участь 27 жінок у віці від 20 до 55 років, які проживають в офіційному або незареєстрованому шлюбі. Зараз усі жінки живуть у місті. Для 20 жінок це перший шлюб, для 7 – другий або третій. У незареєстрованому шлюбі перебувають 9 жінок. Всі жінки навчаються, працюють. 44% жінок мають середню освіту, 32% мають середню спеціальну освіту і 24% вищу. У всі досліджувані мають дітей: 48% одна дитина, 40% мають двох і 12% жінок мають трьох дітей. Ми також встановили типи та конкретні дії, що застосовуються стосовно досліджуваних жінок (таблиця 2.1):

Таблиця 2.1.

Види насильства, що застосовувалися до опитуваних жінок

<i>Види насильства</i>	<i>Насильницькі дії</i>	<i>%</i>
Психологічне	Постійний контроль	74
	Заборона бачитись з друзями	79
	Усунення від прийняття рішень	54
	Образи і приниження	97
Економічне	Відмова від матеріальної допомоги, неможливість контролювати свої фінанси	53
	Погрози вигнати з дому	47
Фізичне	Залякування жестами	78
	Погрози в побитті	57
	Штовхання, стусани	76
	Випадки побиття	87
	Постійні побої	51

Експериментальне психологічне дослідження жінок проводилось з використанням наступних методів:

1) Гісенський опитувальник особистості для вивчення психологічного профілю особистості та аналізу соціальних відносин;

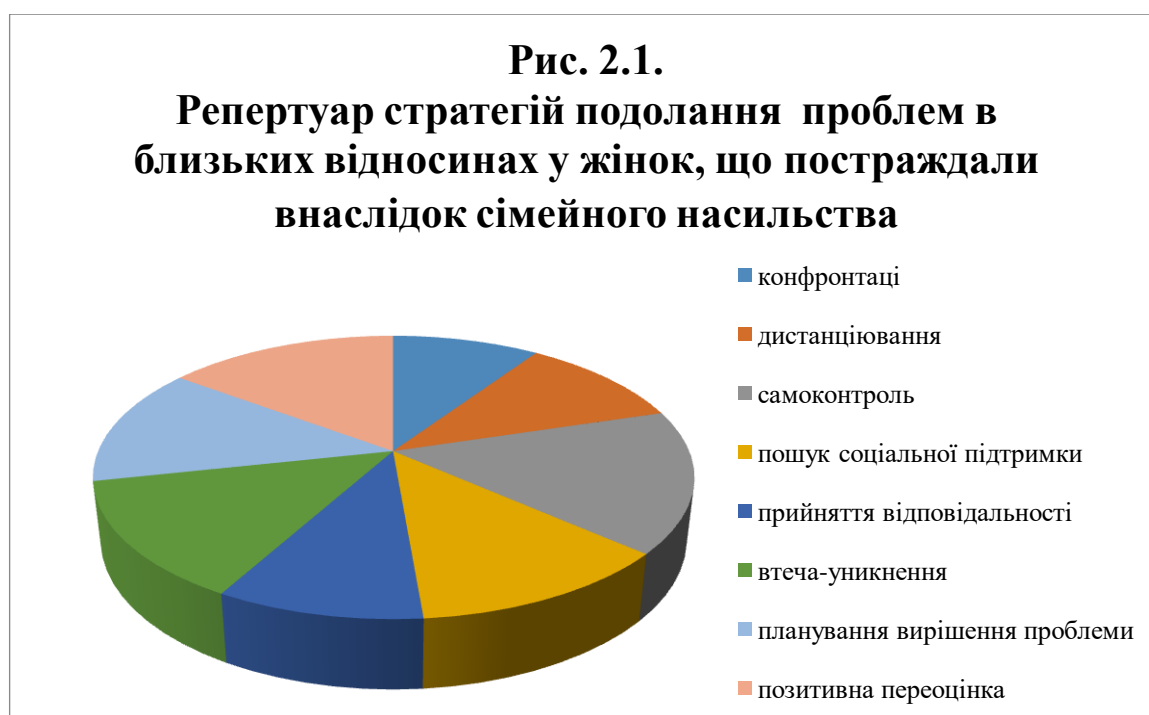
2) «Опитувальник методів самоконтролю» Р. Лазаруса для вивчення ситуативних стратегій подолання проблем у близьких стосунках;

3) опитувальник «Копінг-поведінка у стресових ситуаціях» Н. Ендлера та Дж. Паркер для вивчення детермінованих особистістю стилів подолання стресової поведінки.

Статистичну обробку даних проводили за допомогою програми Statistica 5.5 Stata 10. Дескриптивна статистика була використана для оцінки параметрів досліджуваних ознак (показники центральної тенденції, відсотки з 95% довірчими інтервалами (ДІ)). Результати дослідження узагальнені в наступному розділі.

2.2.Опис результатів дослідження

Порівняльний аналіз особистого профілю жінок, які зазнали та не зазнавали насильства з боку їхнього чоловіка / партнера, показав, що для перших характерний знижений фон переважаючого настрою ($29,4 \pm 6,0$ та $26,9 \pm 5,0$ відповідно; $p < 0,001$), а основним напрямком агресії є власне «Я». Вивчення репертуару стратегій подолання проблем у близьких стосунках за допомогою «опитувальника самоконтролю» показало, що опитані жінки використовують весь їх спектр (рис. 2.1):

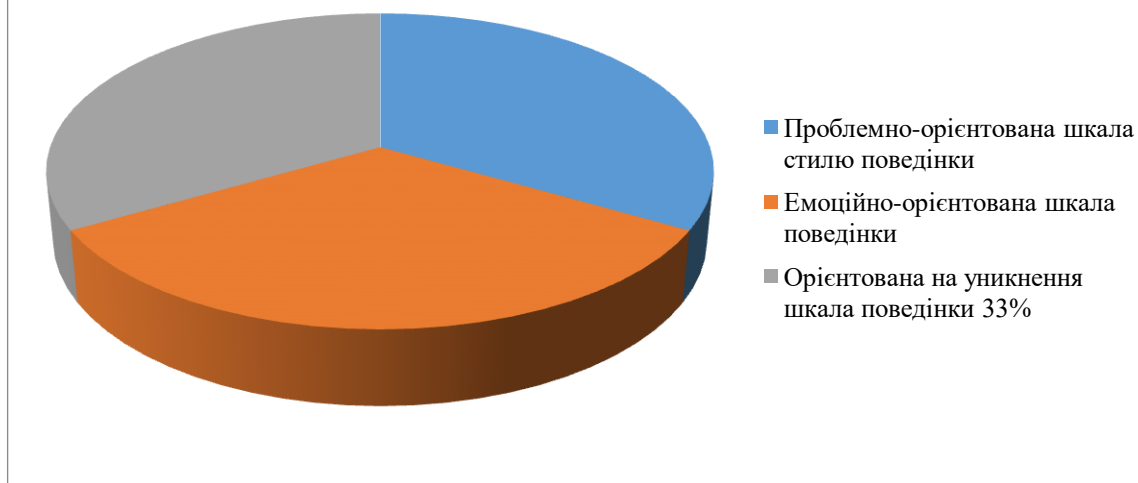
Середні загальні бали, отримані за всіма шкалами анкети, відповідають середньому рівню інтенсивності стратегій, говорять про адаптаційний потенціал особистості, знаходяться на межі. Однак під час порівняльного аналізу стратегій подолання у жінок, які зазнали та не зазнали насильства з боку подружжя / партнера, було виявлено, що діапазон перших має свої особливості.

Жінки першої групи частіше одночасно використовують стратегії прийняття відповідальності ($p = 0,05$) та уникнення втечі ($p = 0,02$). Вищі бали за шкалою прийняття відповідальності ($7,0 \pm 2,7$ проти $6,1 \pm 2,5$) вказують на те, що жінки, які пережили насильство, частіше визнають свою роль у спричиненні проблеми та беруть на себе відповідальність за її вирішення з чітким компонентом самокритики та самовину, що є показником неадаптивного самоконтролю.

Більш високі показники за шкалою уникнення втечі у жінок, які зазнали насильства з боку інтимного партнера ($11,3 \pm 4,1$), порівняно з жінками без такого досвіду ($10,1 \pm 4,0$) свідчать про те, що перші намагалися подолати негативний досвід через проблеми в близьких стосунках через відповідь за типом уникнення: фантазування, невиправдані очікування, відволікання уваги тощо, з одного боку, ця стратегія допомагає жінкам швидко зменшити напругу, з іншого боку, унеможлиблює вирішення проблеми стосунків з подружжям / партнером, сприяє накопиченню проблем, приносить лише короткочасний ефект для зменшення емоційного дискомфорту.

У дослідженні з використанням опитувальника «Копінг поведінки у стресових ситуаціях», стилі подолання, що використовуються жінками для адаптації до життєвих труднощів, було виявлено однаковий середній рівень цінностей за трьома шкалами, що є свідченням належності жінок до всіх стилів подолання: орієнтовані (РОС) ($53,8 \pm 9,6$), емоційно орієнтовані (ЕОС) ($42,1 \pm 10,8$) та орієнтовані на уникання ($43,4 \pm 9,4$) (рис. 2.2):

Рис.2.2. Результати опитувальника "Копінг-поведінка в стресових ситуаціях"

Порівняльний аналіз показників опитувальника «Копінг-поведінка у стресових ситуаціях» між жінками, які зазнавали і не зазнавали насильства, показав, що при однакових середніх значеннях для всіх шкал існують відмінності у частоті використання двох стилів подолання – РОС та ЕОС. Жінки з першої групи частіше демонструють високі значення РОК (13,3% проти 8,3%), тоді як середні та низькі показники у них зустрічаються рідше ($p = 0,04$). Водночас частка жінок із першої групи, які часто вдаються до стилю вирішення проблем, залишається незначною і становить лише 13,3%. Аналіз структури вмісту РОС у респондентів, які зазнали насильства, показав, що для них характерне переважне використання єдиних стратегій, основним змістом яких є рефлексія та інтелектуалізація, а не конкретні дії на шляху вирішення проблеми. Жінки, які повідомляли про насильство з боку чоловіка / партнера, частіше мають низькі (37,5% проти 30,2%) і високі (30,5% проти 15,5%) значення ЕОС, тоді як у групі порівняння середні рівні значень переважають (54,3% та 31,9% відповідно; $p = 0,04$).

Це показує, що деякі жінки з першої групи схильні до бурхливих проявів емоцій, а саме: до агресії, спрямованої на себе та інших, до фіксації переживань своєї безпорадності, нездатності впоратися із ситуацією, зосередженості на

власних недоліках, переживаннях нестерпне нервово напруження. Інші жінки з низькими значеннями емоційно орієнтованого стилю подолання виявляють емоційну холодність та байдужість у ситуаціях сімейного стресу.

Дослідження статистичних взаємозв'язків між типом насильства, зазнаного чоловіком / партнером, та характеристиками особистості жінки, стратегіями та стилями боротьби зі стресом показало наступне. Фізичне насильство було пов'язане зі збільшенням самообвинувачення ($7,4 \pm 2,7$ проти $5,9 \pm 2,5$; $p < 0,001$), емоційне насильство - зі зміщенням фону переважаючого настрою в бік депресивного полюса ($29,4 \pm 5,8$ згідно з $26,5 \pm 4,9$; $p < 0,001$), із суперечливими стратегіями прийняття відповідальності ($6,7 \pm 2,7$ та $5,9 \pm 2,5$, відповідно; $p = 0,05$) та уникнення втечі ($11,0 \pm 4,0$ та $9,8 \pm 4,0$ відповідно; $p = 0,03$), а також при менш частому використанні стилю соціальної відволікання уваги ($15,0 \pm 4,2$ проти $16,3 \pm 3,9$; $p = 0,03$). При встановленні факту поєданого насильства, крім того, у респондентів було виявлено низьку самооцінку ($26,5 \pm 5,5$ та $28,5 \pm 5,6$ відповідно; $p = 0,03$).

Було встановлено, що 9 із 27 жінок, які зазнали жорстокого поводження з боку подружжя / партнера, не вірили, що у їхніх подружніх стосунках було насильство. Ті жінки, які визнали факт насильства з боку чоловіка / партнера, мали нижчий рівень переважаючого настрою ($29,7 \pm 5,9$ порівняно з $28,8 \pm 6,1$; $p = 0,01$). Вони рідше застосовували стиль подолання соціального відволікання ($13,9 \pm 4,2$ та $16,5 \pm 4,1$; $p < 0,001$).

Порівняльний аналіз кореляції між особистісними характеристиками, стратегіями та стилями боротьби зі стресом у групах жінок, які були і не зазнавали насильства з боку подружжя / партнера, виявив статистично значущі відмінності у двох коефіцієнтах Спірмена (ρ). У першій групі порівняння спостерігалася більш сильна кореляція між шкалою ЕОС за даними опитування щодо поведінки Копінга у стресових ситуаціях та переважаючою шкалою настрою за тестом Гіссена ($\rho = 0,67$ проти $\rho = 0,47$; $p = 0,05$).

Водночас кореляція між стратегіями конфронтації та соціальною підтримкою згідно «Анкети методів самоконтролю» у цій групі була менш вираженою ($\rho = 0,23$ та $\rho = 0,55$, відповідно; $p = 0,01$). Виявлені статистичні взаємозв'язки між психологічними характеристиками жінки та фактом насильства з боку чоловіка / партнера дозволили сформулювати висновки про роль насильства в психологічній дезадаптації; маркери минулого насильства є мішенню для психологічних втручань.

Багатофакторний аналіз показав, що жінки, які перебувають у незареєстрованому шлюбі (громадянське співжиття), в 1,9 рази частіше (95% ДІ 1,3-2,8) повідомляють про досвід насильства з боку партнерів, ніж жінки, які перебувають у зареєстрованому шлюбі. Серед розлучених жінок частота подружнього насильства була в 2,3 рази вищою (95% ДІ 1,8-3,7), ніж серед жінок у зареєстрованому шлюбі.

Респонденти, у яких встановлено факт насильства з боку партнерів, у 14,0 разів частіше (95% ДІ 9,9-19,8; $p < 0,001$), ніж жінки, які не зазначили, що іноді або часто вони відчували страх стосовно своїх теперішніх / колишніх дружина / партнер. Респонденти, які зазнали домашнього насильства, частіше суб'єктивно оцінювали своє здоров'я як погане ($p < 0,05$).

Отже, у жінок, які зазнали насильства з боку чоловіка / партнера, характерний знижений фон переважаючого настрою та спрямованості агресії проти власного «Я», які зростають із усвідомленням факту насильства, що говорить про його роль у психічній дезадаптації.

Серед жінок, які зазнали насильства з боку чоловіка / партнера, переважають неадаптивні стратегії подолання та боротьба, що вказує на підвищену вразливість таких жінок у травматичних сімейних ситуаціях та тенденцію психічного розладу, з клінічними проявами яких вони звертаються за медичною допомогою від лікарів загальної практики.

Психологічна допомога жінкам повинна включати їх активну ідентифікацію психологом на основі маркерів, використання методів

психологічного консультування та направлення до спеціалістів багатoproфільної групи психотерапевтичного кабінету первинної медичної мережі, до територіального центру соціальної допомоги до сім'ї або громадській організації з метою виправлення емоційних реакцій.

Висновки до другого розділу

У дослідженні взяло участь 47 жінок. До контрольної групи входило 20 жінок, які не є жертвами сімейного насильства. Для експериментальної групи дослідження були відібрані жінки з оточення дослідника, про яких відомо, що вони потерпають від подружнього насильства (окремих проявів або будь якої їхньої сукупності) і згодні прийняти участь в дослідженні. Всього у дослідженні взяли участь 27 жінок віком від 20 до 55 років, які живуть в офіційному або незареєстрованому шлюбі. На даний час усі жінки мешкають у місті. Для 20 жінок – це перший шлюб, для 7 – другий або третій. У незареєстрованому шлюбі перебувають 9 жінок.

Отже, у жінок, які зазнали насильство з боку чоловіка / партнера, характерні знижений фон переважаючого настрою і спрямованість агресії проти власного «Я», наростаючі при усвідомленні факту насильства, що говорить про його роль в психічній дезадаптації.

У жінок, що піддавалися насильству з боку чоловіка / партнера переважають неадаптивні копінг-стратегії і стилі, що свідчить про підвищену вразливість таких жінок до психотравмуючих сімейних ситуацій і схильності психічної дезадаптації, з клінічними проявами якої вони звертаються за медичною допомогою до лікарів загальної практики.

Психологічна допомога жінкам повинна включати їх активне виявлення психологом на основі маркерів, застосування методів психологічного консультування і направлення до фахівців багатопрофільної бригади психотерапевтичного кабінету первинної медичної мережі, в територіальний центр соціальної допомоги сім'ї або в громадську організацію з метою корекції емоційно-особистісних реакцій.

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА ЩОДО ПОДОЛАННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКИ НАСИЛЬСТВА В РОДИНІ

3.1. Особливості надання соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали внаслідок сімейного насильства

Психологічний супровід осіб, які пережили сімейне насильство, здійснюється в двох основних напрямках [27, с. 121]:

- 1) екстренна психологічна допомога при гострій травмі насилля і посттравматичному стресі;
- 2) тривалий супровід в процесі індивідуального консультування і групової роботи.

Екстрена допомога жертвам насильства організаційно здійснюється у формі «гарячої лінії» – телефонів довіри, індивідуальної консультації, групової роботи і надання притулку. Основними завданнями екстреного короткострокового супроводу жертв насильства є оцінка безпеки членів сім'ї, вжиття заходів щодо забезпечення їх фізичної та психологічної безпеки, нормалізація психічного стану потерпілих. У разі необхідності рекомендується направлення в медичні та правоохоронні органи [40, с. 43].

Надання екстреної психологічної допомоги при гострій травмі і посттравматичному стресі будується на основі недирективної терапії, в якій більша увага приділяється емоційним чинникам, чуттєвим аспектам ситуації, ніж інтелектуальним. Засновник недирективної техніки консультування К. Роджерс підкреслював, що завдання консультанта в цьому випадку зводиться не до інтерпретації події, а скоріше в сприянні клієнту в «досягненню ним зрілості через інсайт і самодослідження» [5, с. 14].

На його думку, клієнт крім потреби в самоприйнятті має тенденцією до самоактуалізації, яка сприяє особистісному зростанню і психічному здоров'ю. Звільняючи сили для зростання, клієнт асимілює новий досвід, викорінює емоційні перешкоди, досягає інсайту, що відкриває шлях до зростання та здоров'я [8, с. 21].

Клієнтоцентроване консультування будується на використанні методик співпереживання, розуміння (емпатії), необмеженого прийняття (безумовного оцінювання) і самоконгруентності (справжності). Це сприяє формуванню міжособистісних відносин між консультантом і постраждалим, що будуються на безумовному позитивному ставленні та емпатійному розумінні, що в свою чергу дозволяє переміщати клієнта зі стану психологічної дезадаптації до стану психологічної адаптації [14, с. 341].

Таким чином, спеціалізоване втручання передбачає вирішення поточних труднощів клієнта через створення умов для вираження сильних емоцій і придання їм відчуття контролю над собою. Втручання психологічного захисту може змінити картину переживання насильства. Дуже часто наслідки цієї травми посилюються переживаннями ситуацій насильства, які мали місце в минулому досвіді. Однак на даному етапі психологічної підтримки минулі проблеми можуть бути тільки позначені, так як всі зусилля консультанта повинні бути зосереджені на теперішньому стані клієнта, його думки і переживання [18, с. 49].

Посттравматична інтервенція спрямована на те, щоб зробити можливою роботу з проблемою, а не обов'язково розв'язати цю проблему. Рішення багатьох проблем вимагає тривалого часу, так як не всяка проблема може бути трансформована у відповідності з очікуваннями, бажаннями і потребами клієнта. Іноді слід змиритися з об'єктивною ситуацією і шукати прийнятний вибір в ній.

Загальне коло завдань, що вирішуються методом посттравматичної інтервенції може включати в себе створення умов для [25, с. 132]:

- 1) вираження клієнтом своїх умов;
- 2) повторення травмуючих спогадів для зменшення розчарування;
- 3) чіткого визначення актуальних проблем;
- 4) створення підстав прийняття клієнтом себе і пережитого.

Специфіка психосоціальної допомоги жертвам насильства полягає в тому, що вона спрямована на позитивну зміну середовища, в якому знаходиться жертва насильства. Допомога спрямована, перш за все, на виявлення випадків фізичного та емоційного насильства.

Традиційні заходи, прийняті в різних країнах припускають [29, с. 31]:

- надання притулку жінкам, а в разі потреби і жінкам з дітьми, на період від 1 до 7 діб і до півроку;
- ведення просвітницької роботи серед населення;
- телефонне консультування;
- надання жінкам повної інформації про соціальну, психологічну, юридичну та медичну допомогу [34, с. 90];
- формування підтримуючого середовища.

У випадках, коли жертвою насильства виявляється дитина, повинна бути організована робота з тими, хто відповідає за її виховання – вчителів і батьків, і формування у них мотивації до змін, надання їм допомоги в цьому. Важлива особливість концепції допомоги жертвам насильства: «Не звинувачувати, а допомогти змінитися. Насильство є циклічним процесом, всі учасники якого – жертви в сьогоденні або минулому». Такий підхід дозволяє працювати недирективними методами, формуючи мотивацію.

Психічні травми, викликані жорстоким поведінням з боку батьків, можуть привести до серйозних порушень. Дитина може прийняти на себе роль «вічної жертви», знову і знову потрапляючи в ситуації насильства, або сам ставати агресором, збільшуючи загальний рівень жорстокості в суспільстві. Тому необхідна психологічна робота з ресоціалізації дитини: допомога у

викоріненні наслідків травматичної події, розширення рольового репертуару, формування комунікативних та інших соціальних навичок [39, с. 90].

Робота з батьками з приводу жорстокого поводження з дітьми. Батьки звертаються за допомогою, як правило, аж ніяк не з проблемами своєї поведінки по відношенню до дітей і не з бажанням змінитися, а зі скаргами на дитину. Дитина, що піддається моральному або фізичному насильству, може вести себе як агресор, транслюючи жорстокість по відношенню до батьків, по відношенню до інших людей або як жертва, «притягаючи» жорстоке поводження однолітків і вчителів. Саме ці прояви і є змістом скарги батьків, які звертаються в кризові центри [46, с. 25].

Вивчення дитячого досвіду цих батьків, як правило, виявляє серйозні проблеми в їхньому власному дитинстві. Друга особливість є наслідком, вони не вміють бути «хорошими батьками», тобто не розуміють своїх дітей, емоційно відсторонені, не знають, як висловити позитивні почуття, і мають бідний поведінковий репертуар. Третя особливість – вони не мають позитивних цілей виховання дитини, їх дії непослідовні, хаотичні.

Таким чином, є наступний набір порушень в сім'ї, з якими необхідно працювати для припинення насильства [44, с. 217]:

- травматичний досвід батьків у дитинстві;
- відсутність чітких цілей як у вихованні дітей, так і по відношенню до власного майбутнього;
- переважання деструктивних патернів спілкування в сім'ї;
- відсутність навичок конструктивної взаємодії;
- внутрішньоособистісні порушення дитини.

Схема роботи з сім'єю включає в себе наступні елементи:

1. З урахуванням інформації, виявленої на первинному прийомі, визначаються цілі терапії: поліпшення емоційного стану дитини; формування «допомагаючого середовища» в школі і в сім'ї; на цій підставі складаються такі блоки програми [43, с. 23].

а) встановлення довіри з матір'ю і, опосередковано, з її батьками;

б) формування у них очікування позитивних змін в результаті психологічної роботи з дитиною, тобто мотивації на те, щоб вони привозили дитину в кризовий центр протягом тривалого часу і виконували домашні завдання.

2. Розширення кола підтримуючих дорослих. Допомога мамі в підборі школи для дитини, де вона могла б отримувати підтримку класного керівника і шкільного психолога. Мати може звернутися за допомогою до свекрухи.

3. Психотерапевтична допомога дитині з використанням різних підходів [38, с. 121].

4. Індивідуальна психотерапія матері.

Якщо сім'я спрямована соціальними працівниками, підозрюють факт жорстокого поводження, то батьки до соціального працівника кризового центру як правило, не приходять. Тому робота з такою сім'єю іноді починається з наради між соціальними працівниками ССД та соціальним педагогом, де вчиться дитина. Аналізується наявна інформація про дитину і сім'ю та виробляється формулювання проблеми, яка може мотивувати сім'ю почати роботу.

Психосоціальна допомога здійснюється у відповідності з наступними етапами [44, с. 130]:

1. Первинний прийом соціального педагога. Збір інформації, прояснення ситуації в родині. Формування у батьків первинної мотивації для психологічних змін, довгострокової роботи з консультантами, психологічна підтримка дитини.

2. Нарада фахівців центру і школи. Вироблення спільної стратегії, програми роботи з сім'єю.

3. Індивідуальна психотерапія дитини. Опрацювання травматичних переживань, робота з посттравматичними розладами, формування позитивної Я-концепції, корекція в емоційній та мотиваційній сферах.

4. Індивідуальна психотерапія батьків. Опрацювання травматичних дитячих вражень, формування позитивної Я-концепції [38, с. 121].

5. Групова психотерапія батьків. Формування позитивних цілей.

6. Тренінги з дітьми. Подальша емоційна корекція. Формування соціальних навичок, розвиток сфери самоконтролю та вольової регуляції поведінки.

7. Тренінг для батьків. Навчання навичкам конструктивної взаємодії з дітьми.

Ефективність проведеної роботи оцінюється за наступними критеріями:

А. Порівняння даних психодіагностичного обстеження дитини до і після роботи [33, с. 45]:

1. Наявність адекватної самооцінки.

2. Зниження рівня тривоги.

3. Поліпшення соціометричного статусу.

Б. Порівняння даних психодіагностичного обстеження дитячо-батьківських відносин до і після роботи:

1. Зменшення ступеня відкидання.

2. Зменшення частки патологічних факторів, таких, як несформованість батьківських почуттів, неприйняття, непослідовність вимог і ін.

В. Експертні оцінки [40, с. 65].

1. Оцінка змін в поведінці і настрої дитини, її адаптивних можливостей батьками і педагогами.

2. Оцінка членами сім'ї своїх досягнень і змін, отриманих в результаті проходження тренінгів і консультування.

Специфічним видом консультативної діяльності є екстрена психосоціальна допомога – «Телефон довіри». Консультування такого роду, дозволяє багатьом жінкам, які пережили насильство і не наважуються звернутися за допомогою безпосередньо до фахівця-консультанта або не мають

такої можливості, отримувати психологічну підтримку, а також рекомендації по хвилюючим їх проблемам [45].

Особливістю телефонного консультування є принцип анонімності, який формує у жінки фантазійний образ консультанта. Відомо, що відсутність зорових вражень посилює навантаження на звуковий канал сприйняття і значення набуває не тільки сам текст повідомлення, а й тон, тембр, швидкість мови, паузи, тривалість мовчання. Все це враховується фахівцями в ході роботи. Основні ж прийоми і методики фахівців «телефону довіри» (вислуховування, перефразування, резюмування і ін.) збігаються з тими, що використовуються при контактному консультативному процесі.

Відділення надає всіляку психологічну та соціальну підтримку, а також юридичну допомогу жінкам, що піддаються психофізичному сімейному насильству. Крім того, співробітники взаємодіють з іншими некомерційними організаціями, які надають сприяння у пошуку роботи для жінок, а також у лікуванні алкогольної та наркотичної залежності їх родичів [39, с. 92].

За словами співробітників відділення, частіше за все скарги жінок полягають у двох словах: «б'є і п'є». Найстрашніше, що постраждалі дзвонять і приходять до відділення вже доведені до відчаю, коли немає ні фізичних, ні моральних сил терпіти домашній деспотизм. Кожна жінка до останнього вірить, що чоловік-тиран більше не буде її бити і ображати. Але, як показує практика, в більшості випадків насильство триває. З такими жінками відразу починає працювати психолог. Головне – вивести постраждалу із затяжної депресії [42, с. 310].

Ситуація ускладнюється тим, що багато «кризові» жінки соромляться повідомляти про пережите, а багато хто просто бояться своїх мучителів. За розповідями співробітників відділення, в їх практиці було кілька випадків, коли в якості домашніх насильників виступали чоловіки, що працюють в правоохоронних органах. Бідні дружини були настільки залякані, що потайки

дзвонили і приходили до відділення, тільки щоб отримати найменшу підтримку.

У соціальній роботі з жертвами домашнього насильства виділяють наступні завдання: по їх порятунку, по підтримці соціального функціонування, по соціальному розвитку. Слід зазначити, що в конкретних індивідуальних і соціальних умовах на передній план виходить та чи інша група завдань. У разі реальної небезпеки для життя і здоров'я жінки і дитини можуть використовуватися притулки-стаціонари, кризові центри, притулки з комплексом своїх соціальних послуг. Це установи соціальної допомоги стаціонарного типу. У них надається можливість тимчасового перебування для осіб, які потрапили у важку життєву ситуацію, в першу чергу для дітей і жінок. Клієнти таких установ можуть сховатися від сімейної жорстокості, а співробітники надають їм соціально-психологічну допомогу, юридичні послуги, допомагають у разі потреби в захисті власних прав, в працевлаштуванні [28, с. 121].

Гострі економічні труднощі дають право звертатися за адресною соціальною або екстреною допомогою. Адресна соціальна допомога полягає у видачі грошей, продуктів і речей, може надаватися неодноразово, навіть регулярно. Надання екстреної соціальної допомоги полягає в разовому, одиничному сприянні індивіду або сім'ї, які опинилися в стані труднощі, шляхом видачі грошей, продуктів або речей [37, с. 121].

Підтримка соціального функціонування забезпечується соціально-психологічною реабілітацією і підтримкою жінок і дітей у важкій життєвій ситуації: заходи з перепідготовки або перенавчання, консультації чи інша правова допомога для захисту їх прав. Наприклад, підліткам виявляється діагностична допомога, проводиться сексуальне виховання, дається інформація про різні сторони відносин між чоловіком і жінкою, про можливість звернутися за різними видами сприяння в існуючі медичні, соціальні або інші установи.

Ефективною технологією є створення терапевтичних груп, що складаються з осіб, що зазнали сімейне насильство, члени яких найкращим чином можуть підтримати один одного, досягти більш високих результатів під керівництвом фахівця з соціальної роботи в корекції своєї особистості, в захисті своїх соціальних інтересів [41, с. 65].

Більш високий рівень роботи – перехід терапевтичних груп в групи самопомоги, тобто об'єднання клієнтів, що мають більш тривале існування, ширше коло проблем, сильніше впливають на особистість своїх членів. Сприяння соціального працівника у створенні таких груп означає, що з розряду об'єктів впливу його клієнти переводяться в ранг суб'єктів, вони рівноправно беруть участь у вирішенні власних проблем. Іноді це рішення може бути здійснено тільки на рівні корекції особистісного сприйняття, коли не змінюються травмуючі обставини, але змінюється їх сприйняття клієнтом. Так, група «дружини наркоманів» лише побічно може вплинути на згубну пристрасть своїх чоловіків, але клієнтки ставлять собі за мету вчитися бути щасливими і в умовах наркоманії чоловіка.

Таким чином, основною метою роботи є зниження психологічного дискомфорту і підвищення якості життя осіб, що зазнали сімейного насильства. У наданні допомоги клієнтам особлива увага приділяється постреабілітаційному супроводу та профілактиці сімейної жорстокості.

3.2. Надання допомоги сім'ям, які мають проблему насильства за стандартами Ради Європи

Доречно зазначити, що боротьба з домашнім насильством на міжнародному рівні розпочалася на початку 1980-х. Перші міжнародні стандарти захисту особи від домашнього насильства з'явилися на рівні Організації Об'єднаних Націй (ООН) і містилися в міжнародних документах,

спрямованих на захист прав жінок і дітей як головної групи ризику вчинення насильства в сім'ї [43, с. 87].

Універсальні міжнародні стандарти на рівні ООН у галузі подолання домашнього насильства, включаючи надання допомоги та захисту жертвам такого насильства, включають міжнародно-правові договори про права людини; коментарі, рекомендації, загальні зауваження різних комітетів конвенцій ООН щодо належного розуміння державами-учасницями певних положень відповідних міжнародно-правових договорів; звіт спеціальних доповідачів ООН.

Декларації, плани дій, платформи, резолюції та рекомендації Генеральної Асамблеї ООН мають консультативний характер та мету спрямовувати держави-члени в єдиному напрямку для впровадження на національному рівні загальних принципів протидії домашньому насильству; рішення комітетів ООН, зокрема Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, за результатами розгляду індивідуальних скарг від осіб, які стали жертвами домашнього насильства [4, с. 7].

Стандарти ООН є універсальними і розробляються з метою їх подальшого застосування в 193 країнах-членах ООН. Це означає, що документи системи ООН є загальними і не можуть враховувати конкретні потреби різних регіонів світу, оскільки вони покликані створити мінімальну загальну правову базу для захисту прав людини у всіх країнах світу, незважаючи на різноманітність правових систем, традицій, релігій тощо. Тому темою протидії домашньому насильству стали займатися регіональні міжнародні організації [46, с. 26].

В європейському просторі головною організацією, яка розробляє регіональні стандарти у галузі протидії домашньому насильству є Рада Європи. За останні 30 років ця організація розробила та прийняла велику кількість документів, які повністю або частково присвячені питанням допомоги жертвам домашнього насильства. Визнаючи потребу в комплексному зобов'язуючому

документі щодо протидії домашньому насильству, Радою Європи протягом 2005-2011 років була проведена робота з підготовки Конвенції Ради Європи про запобігання та протидію насильству над жінками та домашньому насильству (далі – Конвенція). Вона була відкрита для підписання 11 травня 2011 року в Стамбулі. Виникненню цієї Конвенції передували документи рекомендаційного характеру, прийняті на рівні Комітету міністрів та Парламентської асамблеї Ради Європи, включаючи рекомендації Комітету міністрів щодо домашнього насильства, R (90) 2 про соціальні заходи проти насильства, R (91) 9 про невідкладні заходи у сімейних справах, No 1450 про насильство над жінками в Європі, R (2002) 5 про захист жінок від насильства [35, с. 121]. Слід також зазначити, що з часу прийняття першої рекомендації час змінився. Отже, якщо в рекомендаціях R (85) 4 та R (2002) 5 було використано поняття «насильство в сім'ї», то зараз Рада Європи використовує поняття «домашнє насильство».

Це пов'язано з кращим розумінням цього явища на сучасному етапі суспільних відносин [39, с. 89]. Термін «домашнє насильство» є більш універсальним, ніж термін «насильство в сім'ї», оскільки він включає умисні насильницькі дії як з боку членів сім'ї, так і з боку інтимних партнерів, незалежно від місця таких актів та форм насильства [4, с. 14].

Особливістю Конвенції про попередження насильства над жінками та домашнього насильства та боротьби з цими явищами, зокрема, порівняно з документами ООН, є те, що домашнє насильство розглядається не лише в контексті порушення прав жінок, але також як самостійна категорія. Рада Європи, враховуючи той факт, що домашнє насильство непропорційно впливає на жінок, визнає, що чоловіки також можуть бути жертвами домашнього насильства [7, с. 90].

У ст. 2 Конвенції зазначено, що сторонам пропонується застосовувати його до всіх жертв домашнього насильства. У той же час, застосовуючи положення цієї Конвенції, сторони звертатимуть особливу увагу на жінок, які стали жертвами гендерного насильства. Конвенція складається з 81 статті, які

згруповані за такими розділами, як: «Рівність та недискримінація, загальні зобов'язання» (розділ I), «Інтегрована політика та збір даних» (розділ II), «Профілактика» (розділ III), «Захист та підтримка» (розділ IV), «Матеріальне право» (розділ V), «Розслідування, обвинувачення, процесуальне право та заходи захисту» (розділ VI), «Міграція та притулок» (розділ VII), «Міжнародне співробітництво» (розділ VIII), «Механізм моніторингу» (розділ IX), «Взаємозв'язок з іншими міжнародними угодами та документами» (розділ X), «Поправки до Конвенції» (розділ XI), «Прикінцеві положення» (розділ XII) [12].

Виходячи зі змісту Конвенції, окремий розділ IV присвячений допомозі та захисту. Однак інші розділи також містять положення, що стосуються предмета статті. Отже, розділ I містить ст. 5, який встановлює принцип «належної обачності» держави у ситуаціях домашнього насильства, вперше був закріплений на рівні міжнародного права в Загальній рекомендації № 19 Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок.

Відповідно до ст. 5 передбачає, що Сторони Конвенції зобов'язуються не лише утримуватися від участі у будь-яких актах насильства та забезпечувати дотримання органом влади цього обов'язку, а й вживати всіх необхідних законодавчих та інших заходів, щоб з належною обережністю запобігти розслідуванню, карати та забезпечувати компенсацію за акти насильства, вчинені в приватній сфері [19].

Закріплення цього принципу у документі, що має обов'язковий характер, є серйозним кроком у подоланні проблеми домашнього насильства, оскільки зараз кожна держава, яка ратифікує Конвенцію, зобов'язана діяти напередодні проблеми, тобто застосовувати всі відповідні заходи для захисту прав людини та запобігати домашньому насильству. Застосування цього принципу на практиці могло б означати, наприклад, створення системи ранньої ідентифікації зловживаних сімей та співпраця з цими сім'ями для запобігання повторенню насилля. Конвенція базується на переконанні, що припинення насильства над

жінками та домашнього насильства вимагає складних та мультидисциплінарних заходів та стратегій [20].

Отже, ст. 18 Конвенції проголошує, що для надання ефективної допомоги та захисту жертвам насильства учасникам Конвенції необхідно забезпечити наявність належних механізмів ефективної співпраці між усіма відповідними державними органами, включаючи суди, прокуратуру, правоохоронні органи, громадські організації та інші відповідні організації та установи для забезпечення захисту та підтримки жертв та свідків усіх форм насильства проти жінок та домашнього насильства, включаючи загальну та спеціалізовану службу підтримки [19].

Надання таких послуг не повинно залежати від готовності або готовності жертви пред'явити звинувачення або дати свідчення проти будь-якого зловмисника. Частина 3 ст. 18 визначає, що всі заходи щодо захисту та допомоги потерпілим, в тому числі, повинні базуватися на гендерному почутті домашнього насильства і, перш за все, повинні забезпечувати права людини та безпеку жертви; на інтегрованому підході, який враховує стосунки між жертвами, зловмисниками, дітьми, а також їхнє більш широке соціальне оточення; бути спрямована на запобігання повторній віктимізації; задовольняти особливі потреби найменш захищених осіб, включаючи дітей-жертв, і бути доступним для таких осіб [11, с. 121].

Конвенція визначає надання допомоги через служби підтримки для жертв насильства, яка поділяється на два основні типи – служби загальної підтримки та спеціалізовані служби підтримки. Загальні служби підтримки жертв включають послуги, що сприяють реабілітації жертв, зокрема, юридичне та психологічне консультування, фінансову допомогу, житло, освіту, навчання та допомогу у працевлаштуванні, медичні та соціальні послуги (стаття 20) [19].

Спеціалізовані служби підтримки повинні бути доступними для всіх жертв насильства, як географічно, так і негайно, як на короткий, так і на довгостроковий період (ст. 22). Кожна Сторона Конвенції повинна забезпечити

створення адекватних та легкодоступних притулків у достатній кількості для безпечного розміщення жертв, особливо жінок та дітей (стаття 23), і повинна організувати загальнонаціональні безкоштовні телефонні лінії підтримки, які повинні працювати цілодобово та без вихідних (стаття 24) [12]. Крім того, сторони повинні забезпечити створення достатньої кількості відповідних та легкодоступних центрів для жертв зґвалтування або сексуального насильства, де можливі медичні огляди та судово-медичні експертизи, підтримка травматизму та консультування потерпілих (ст. 25).

Конвенція також передбачає, що надання послуг захисту та підтримки жертвам повинно належним чином враховувати права та потреби дітей, які є свідками домашнього насильства (стаття 26) [20].

Конвенція встановлює обов'язок створити відповідне правове та практичне середовище для заохочення свідків насильства в сім'ї повідомляти про такі випадки компетентним установам та організаціям (ст. 27) та вживати необхідних заходів для забезпечення дотримання правил конфіденційності для членів деяких професій у національному законодавстві не створював їм перешкод для подання за відповідних умов звітів про обґрунтовані підозри у вчиненні серйозних актів насильства (ст. 28) [19].

Не можна не вказати на положення, що міститься у ст. 21 Конвенції. Зокрема, встановлено, що кожна держава, яка ратифікує Конвенцію, зобов'язується забезпечити надання жертвам домашнього насильства інформації про відповідні регіональні та міжнародні механізми подання індивідуальних та колективних скарг та доступ до таких механізмів. Крім того, потерпілим повинен бути наданий доступ до розумної та професійної допомоги у поданні таких скарг [20]. Зокрема, мова йде про Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), а також комітети ООН, наприклад, Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок. Доречно зазначити, що практика ЄСПЛ зробила великий внесок у формування європейських стандартів подолання

домашнього насильства. Саме завдяки рішенням ЄСПЛ проблема домашнього насильства перестала розглядатися як приватна і стала публічною [19].

Так, у справі «Беваква та С. проти Болгарії» вперше на рівні ЄСПЛ було проголошено, що домашнє насильство – це не приватна проблема окремої родини, а суспільна проблема, а також неналежне реагування державних органів до цієї проблеми є порушенням ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, тобто порушення права людини на повагу до свого сімейного та приватного життя.

У справі «Опуз проти Туреччини» домашнє насильство було визнано порушенням таких основних прав людини, як право на життя та право жити вільно від нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. Однак аналіз практики ЄСПЛ, пов'язаної з домашнім насильством, представляє окремий науковий інтерес.

Повертаючись до аналізу положень Конвенції про запобігання та протидію насильству над жінками та домашньому насильству щодо захисту жертв домашнього насильства, необхідно врахувати положення, що містяться у Розділі VI «Розслідування, переслідування, процесуальне законодавство та заходи захисту». Загальним принципом цього розділу є обов'язок держави забезпечити, щоб розслідування та судові провадження проводились без надмірної затримки та з урахуванням прав потерпілих на всіх стадіях кримінального провадження (ст. 49) [20].

Конвенція встановлює, що відповідальні правоохоронні органи повинні швидко і належним чином реагувати на домашнє насильство, забезпечуючи при цьому адекватний і негайний захист жертв такого насильства (ст. 50), а також зобов'язання відповідних органів влади оцінювати ризики смертності, суворість ситуації та повторне насильство для управління цими ризиками та, за необхідності, прийняття скоординованих заходів безпеки та підтримки жертв (ст. 51) [19].

Стаття 56 Конвенції окремо передбачає встановлення заходів щодо захисту жертв насильства проти жінок та домашнього насильства, які беруть участь у кримінальному провадженні. Ці заходи включають, серед іншого, інформування потерпілих, принаймні у випадках, коли жертви та їхні сім'ї можуть опинитися в небезпеці, про втечу кривдника або його тимчасове або постійне звільнення; забезпечення можливості вжиття заходів щодо захисту приватного життя та образу жертви; надання жертвам можливості представити свої показання без необхідності бути присутніми в суді або, принаймні, у відсутності кривдника, насамперед, за допомогою використання відповідних комунікаційних технологій, якщо це можливо.

До дітей-жертв та дітей-свідків насильства щодо жінок та домашнього насильства слід застосовувати спеціальні захисні заходи, враховуючи інтереси дитини. Особливу увагу слід звернути на захисні накази. Відповідно до Конвенції вони поділяються на два основних типи – негайні обмежувальні накази та накази про судовий захист [20]. Стаття 52 «Термінові обмежувальні накази» Конвенції встановлює обов'язок Сторін створити всі законодавчі та практичні можливості для компетентних органів влади в ситуаціях з безпосередньою загрозою для жертви вимагати від злочинця, який вчиняє дії домашнього насильства, щоб залишити на достатній час місце проживання жертви чи особи, що перебуває під загрозою, і заборонити зловмиснику з'являтися в цьому місці проживання або контактувати з жертвою чи особою, яка перебуває під загрозою насильства [20].

Визнаючи, що негайні заборони не можуть назавжди вирішити проблему домашнього насильства, ст. 53 Конвенції передбачає механізм встановлення судових заборон для правопорушників та заходів щодо захисту жертв. Запобіжні заходи можуть мати форму обмежувальних наказів або обмежувальних наказів, які можуть заборонити зловмиснику контактувати з жертвою, проживати з жертвою тимчасово або на невизначений час. Такі накази про судовий захист або накази про захист повинні бути доступними та

встановлюватися незалежно від інших правових процедур або на додаток до них. Конвенція містить ряд положень, які опосередковано стосуються жертв домашнього насильства, включаючи програми виправлення поведінки правопорушників, встановлення ефективних санкцій тощо.

Отже, ст. 16 «Програми превентивного втручання та виправлення» передбачає створення програм, спрямованих на перевиховання тих, хто зловживає людьми, які здійснюють домашнє насильство, з метою забезпечення ненасильницької поведінки в міжособистісних стосунках для запобігання подальшому насильству та зміни моделей жорстокої поведінки [13, с. 120].

Представляючи цю роботу з правопорушниками, пріоритет слід надати безпеці та підтримці жертв та захисту їх прав. Крім того, такі програми, якщо це можливо та доцільно, повинні реалізовуватися у тісній співпраці з наданням послуг з підтримки жертв спеціалістами.

Проаналізувавши Конвенцію Ради Європи про попередження та протидію насильству над жінками та домашньому насильству, можна зробити висновок, що основною темою Конвенції є створення ефективної системи допомоги та захисту жертвам насильства [19]. Розуміючи труднощі, які можуть виникнути при роботі такого ефективного механізму та імплементації всіх інших положень Конвенції у національне законодавство та їх реалізації на рівні правозастосовчої практики, Конвенція запроваджує дієвий механізм контролю за станом виконання його положень (розділ IX) [20].

Постійний моніторинг виконання норм Конвенції на національному рівні сприятиме прогресу в цій галузі та зможе швидко створити уніфіковану систему захисту жертв домашнього насильства, а також насильства над жінками в Європейському Союзі. простору. Аналізуючи європейські стандарти у сфері допомоги та захисту жертв домашнього насильства, не можна не згадати Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (далі – Конвенція про захист дітей). Більше того, на відміну від розглянутої Конвенції, цей міжнародний договір вже набув

чинності в європейському просторі, а з грудня 2012 року він є частиною українського законодавства. Більшість положень про надання допомоги та захисту дітям-жертвам подібні до положень Конвенції про запобігання та протидію насильству щодо жінок та домашньому насильству. Наприклад, Конвенція про захист дітей встановлює зобов'язання держав-учасниць забезпечити мультидисциплінарний підхід до допомоги та захисту дітей, що постраждали від сексуальних злочинів, та їхніх найближчих родичів, сімей чи будь-кого іншого, хто з ними має справу; наявність та доступність ліній довідки; запровадити спеціальні програми реабілітації для дітей-жертв; забезпечити програми втручання для правопорушників тощо [18, с. 50].

Стаття 14 Конвенції повністю присвячена питанням допомоги дітям-жертвам. Кожна держава-учасниця повинна вжити необхідних законодавчих або інших заходів для сприяння фізичній та соціальній реабілітації жертв у короткостроковій та довгостроковій перспективі. Здійснюючи такі заходи допомоги, слід враховувати інтереси та потреби дитини. Конвенція, беручи до уваги випадки сексуального насильства в сім'ї з боку батьків, встановлює можливість усунення ймовірного злочинця від дитини та можливість вивезення жертви з її сімейного оточення. Умови та тривалість такого звільнення повинні визначатися відповідно до найкращих інтересів дитини [7, с. 56].

На додаток до розглянутих обов'язкових документів, Рада Європи також нещодавно розробила європейські мінімальні стандарти надання послуг жінкам-жертвам насильства, мають рекомендаційний характер і покликані розробити оптимальний підхід до організації послуг для жертв насильства, включаючи жертв домашнього насильства [8, с. 23]. Мінімальні стандарти встановлюють вимоги до персоналу, який повинен надавати послуги жертвам насильства, доступність таких послуг, безпека та безпека жертв, а також принципи надання таких послуг, як повага до жертв. Ці стандарти повинні мати процедурний характер і їх слід враховувати, наприклад, при розробці галузевих стандартів надання соціальних послуг жертвам домашнього насильства.

Підводячи підсумок досліджень зі стандартами Ради Європи щодо надання допомоги та захисту жертвам домашнього насильства, можна констатувати існування досить широкої основи для формування ефективної системи допомоги та захисту жертвам домашнього насильства на національному рівні, в тому числі в Україні. Зараз, коли Україна стикається з необхідністю вдосконалення національного законодавства у сфері подолання домашнього насильства через його недосконалість та інколи низьку ефективність, саме проаналізовані положення повинні стати орієнтиром та лягти в основу національного законодавства та державної політики у цій галузі . І серед основних принципів національної державної політики у галузі подолання домашнього насильства повинно бути забезпечення прав та законних інтересів жертв такого насильства, надання їм ефективної допомоги та захисту, а також запобігання повторенню насильства в майбутньому.

Висновки до третього розділу

Особливістю стану людини, що пережила насильство, є виражене почуття провини за те, що сталося, крім того присутні почуття ненависті до гвалтівника, жаху й образи, як наслідок виникає неприйняття й відкидання власного тіла. Різко падає самооцінка. Емоційний розлад може приймати різні форми – від замкнутості й занурення в себе до страху й нездатності залишатися на одинці.

Звичайно людині, що пережила домашнє насильство, не надають допомогу в руслі сімейного консультування, тому що це створює почуття, що розкривається секрет, або існує страх, що родина розпадеться; гвалтівник не допускається на зустрічі.

Звернення за професійною психологічною допомогою вимагає певної частки мужності від потерпілого. Іноді з моменту здійснення насильства до моменту звернення за допомогою проходять роки. Грамотна допомога фахівця допоможе конструктивно пережити те, що сталося й перетворитися з «жертви насильства» в «людину, що пережила насильство».

Всі форми, методи й техніки роботи фахівця будуються так, щоб дати жертві насильства можливість зрозуміти, що ніхто не намагається применшувати значення її труднощів і проблем, але саме в них, цих труднощах і проблемах, можна й потрібно шукати й знаходити засоби для поліпшення свого положення. Тим самим клієнта спонукають до пошуку власних ресурсів зміни, у якості яких виступає як його минуле, так і майбутнє, як спогади, так і уява, що допомагають шукати відповіді на проблеми в особистому досвіді.

ВИСНОВКИ

1. Вивчено теоретичні аспекти поняття сімейного насильства, його видів та особливостей. Під домашнім або сімейним насильством розуміють певну систему поведінки одного члена сім'ї по відношенню до іншого (інших), що має на меті збереження влади, контролю та навіювання страху.

Насильство в сім'ї – це вид відносин між близькими людьми, коли один принижує іншого або заподіює йому будь-які збитки. На нашу, під сімейним насильством можна розуміти систематичні агресивні і ворожі дії стосовно членів сім'ї, в результаті чого об'єкту насильства можуть бути заподіяні шкоди, травма, приниження або іноді смерть.

Метою насильства, як правило панування та контроль над людиною шляхом образи, залякування, шантажу та ін.

Насильство в сім'ї може мати різний вектор спрямованості:

- з боку чоловіка по відношенню до дружини;
- з боку дружини по відношенню до чоловіка;
- з боку одного або обох батьків по відношенню до дітей;
- з боку старших дітей по відношенню до молодших;
- боку дорослих дітей і онуків по відношенню до батьків або літніх родичів;
- з боку одних членів сім'ї по відношенню до інших, тощо.

Жертвами насильства найчастіше стають найбільш незахищені члени сім'ї (жінка, дитина, особи поважного віку члени родини, особи з інвалідністю). У 70% випадків потерпілими від насильства в сім'ї є жінки і діти. Найчастіше зустрічається поєднання декількох видів насильства одночасно.

Щодо дітей виділяють наступні види насильства:

Нехтування потребами дитини (моральна жорстокість, занедбаність) – це відсутність з боку батьків елементарної турботи про неї, в результаті чого

порушується емоційний стан дитини і з'являється загроза здоров'ю і розвитку дитини.

Психічне / емоційне – це умисне приниження честі і гідності одного члена сім'ї іншим, моральні погрози, образи, шантаж і т.п.

Економічне – це спроби позбавлення одним дорослим членом сім'ї іншого можливості розпоряджатися сімейним бюджетом, мати засоби і право розпоряджатися ними на свій розсуд, економічний тиск на неповнолітніх і т.п.

Сексуальне – це посягання якогось члена сім'ї на статеву недоторканість іншого, зокрема сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї. Це залучення дитини з її згоди і без неї в сексуальні дії з дорослими..

Фізичне – це умисне нанесення шкоди здоров'ю, заподіяння фізичного болю, позбавлення волі та інших нормальних умов життя, а також ухилення батьків неповнолітніх дітей від турботи про їх здоров'я, безпеку, тощо.

2. Охарактеризовано психологічні особливості віктимної поведінки жінок, що стали жертвами сімейного насильства. Працюючи над проблемою подружнього насильства, вчені, все частіше, приходять до висновку, що дослідження психологічних особливостей жертви, дає можливість повніше вивчити механізми виникнення та динаміку насильницьких стосунків у шлюбі (в парі).

Згідно віктимологічного підходу до проблеми подружнього насильства, психологічні особливості жертви є важливим фактором виникнення та розвитку насильницького інциденту, тобто віктимна (сприяюча) поведінка жертви певним чином провокує насильство.

Сукупність психологічних властивостей, якостей, характеристик особистості, що сприяють її віктимній поведінці та віктимізації, складають віктимність особистості.

Для того щоб отримати всебічний портрет особистості, потрібно застосувати таку батарею тестів, яка б виявила особистісні особливості на всіх

рівнях самосвідомості. При цьому необхідно, щоб отримані дані дозволили об'єктивно оцінити і емоційно-особистісні характеристики, і стиль міжособистісної поведінки, і мотиваційну направленість. Лише в такому випадку ми зможемо виявити індивідуальні особливості психіки досліджуваних, які лежать основі віктимної поведінки, визначити ступінь напруженості і незадоволеності, прогнозувати поведінку в несприятливих умовах. Крім того, результати проведених тестів є цінним матеріалом для розробки диференційованого підходу для попередження нервового зриву, агресивних проявів, суїцидальних тенденцій.

3. Емпірично досліджено психологічні характеристики жінок, що постраждали внаслідок сімейного насильства. У дослідженні взяло участь 47 жінок. До контрольної групи входило 20 жінок, які не є жертвами сімейного насильства. Для експериментальної групи дослідження були відібрані жінки з оточення дослідника, про яких відомо, що вони потерпають від подружнього насильства (окремих проявів або будь якої їхньої сукупності) і згодні прийняти участь в дослідженні. Всього у дослідженні взяли участь 27 жінок віком від 20 до 55 років, які живуть в офіційному або незареєстрованому шлюбі. На даний час усі жінки мешкають у місті. Для 20 жінок – це перший шлюб, для 7 – другий або третій. У незареєстрованому шлюбі перебувають 9 жінок.

Отже, у жінок, які зазнали насильство з боку чоловіка / партнера, характерні знижений фон переважаючого настрою і спрямованість агресії проти власного «Я», наростаючі при усвідомленні факту насильства, що говорить про його роль в психічній дезадаптації.

У жінок, що піддавалися насильству з боку чоловіка / партнера переважають неадаптивні копінг-стратегії і стилі, що свідчить про підвищену вразливість таких жінок до психотравмуючих сімейних ситуацій і схильності психічної дезадаптації, з клінічними проявами якої вони звертаються за медичною допомогою до лікарів загальної практики.

Психологічна допомога жінкам повинна включати їх активне виявлення психологом на основі маркерів, застосування методів психологічного консультування і направлення до фахівців багатoproфільної бригади психотерапевтичного кабінету первинної медичної мережі, в територіальний центр соціальної допомоги сім'ї або в громадську організацію з метою корекції емоційно-особистісних реакцій.

4. Проаналізовано особливості надання соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали внаслідок сімейного насильства. Звичайно людині, що пережила домашнє насильство, не надають допомогу в руслі сімейного консультування, тому що це створює почуття, що розкривається секрет, або існує страх, що родина розпадеться; гвалтівник не допускається на зустрічі.

Звернення за професійною психологічною допомогою вимагає певної частки мужності від потерпілого. Іноді з моменту здійснення насильства до моменту звернення за допомогою проходять роки. Грамотна допомога фахівця допоможе конструктивно пережити те, що сталося й перетворитися з «жертви насильства» в «людину, що пережила насильство».

Всі форми, методи й техніки роботи фахівця будуються так, щоб дати жертві насильства можливість зрозуміти, що ніхто не намагається применшувати значення її труднощів і проблем, але саме в них, цих труднощах і проблемах, можна й потрібно шукати й знаходити засоби для поліпшення свого положення. Тим самим клієнта спонукають до пошуку власних ресурсів зміни, у якості яких виступає як його минуле, так і майбутнє, як спогади, так і уява, що допомагають шукати відповіді на проблеми в особистому досвіді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Combating violence against women: minimum standards for support services / Prof. Liz Kelly, Roddick Chair on Violence Against Women, London Metropolitan University and Lorna Dubois / Directorate General of Human Rights and Legal Affairs Council of Europe. Strasburg, 2008. 65 с.
2. Берковиц Л. Агрессия, причины, последствия. Контроль. Москва: «Прайм-Еврознак», «Нева», «Олма-Пресс», 2011. 239 с.
3. Блеклок Н. Насилие в семье: работа с нарушителями, общественностью и организациями // Обзор современной психиатрии. 2014. вип.10 С. 65-72
4. Бова А.А. Кримінологія гендера: Дослідження подружнього насильства // Український соціум. 2014. № 2 (4). С.13-20
5. Бовть О. Віктимна поведінка як психологічна проблема // Соціальна психологія. 2004. № 4 (6). С.14-22
6. Гарбер Ю.Г. Медико-социальные аспекты домашнего насилия в отношении женщин // Социальные аспекты здоровья населения. 2008. №4. URL: <http://vestnik.mednet.ru/>
7. Горшкова И.Д. Шурыгина И.И. Насилие против женщин как проблема социологического анализа // Общество и гендер, Рязань: «Поверенный», 2003. 185 с.
8. Грабська І. А. Насильство в подружніх відносинах // Практична психологія і соціальна робота, 1998. № 9. С. 20-23.
9. Градскова Ю. В. Женщина как объект домашнего насилия: гендерные аспекты / Ю.В. Градскова. Москва: МГУ им. Ломоносова, 2010. 233 с.
10. Елизаров А.Н. Социально-психологическая помощь семье, страдающей от насилия // Психология зрелости и старения. 2006. № 4 (36). С. 78-81.
11. Елисеев Д.И. Жестокое обращение с женщинами как проблема современного общества. Москва: Свобода, 2009. 221 с.

12. Ениколопов С.Н. Современные проблемы психологии семейного насилия // Домашнее насилие в отношении женщин: масштабы, характер, представления общества. Москва: МАКС–Пресс, 2003. 254 с.
13. Етимологія насильства над жінкою в сім'ї // Соціальна робота в Україні на початку ХХІ століття: проблеми теорії і практики. Матеріали доповідей на Міжнародній науково-практичній конференції (Київ, 29-31 жовтня 2002). Київ, 2002. С.119-130.
14. Євсюкова М. В. Насильство в сім'ї як порушення прав, закріплених у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: огляд рішень Європейського суду з прав людини // Форум права. Харків, 2011. № 1. С. 341–347.
15. Жінка в Україні. Четверта Всесвітня конференція зі становища жінок, 1995. 217 с.
16. Заброцький М.М., Савиченко О.М., Тичина І.М. Психологія особистості: навчальний посібник. Житомир, 2005. С. 58-59.
17. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 № 2789-111.
18. Захожа В. А. Фізичне насильство щодо жінок у сім'ї // Наукові записки. Соціологічні науки. Київ, 2001. С. 49-54.
19. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами [Електронний ресурс] // Сайт «www. coe.int». Режим доступу: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/conventionviolence/texts/Convention%20210%20Ukrainian.pdf>
20. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [Електронний ресурс] // Сайт «zakon2.rada.gov.ua». Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua> 927

21. Куликов Л.В. Психогигиена личности // Психогигиена личности: Вопросы психологической устойчивости и психопрофилактики: Учебное пособие. Санкт Петербург, 2004. С. 87-115.
22. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика, понимание структуры личности в клиническом процессе. Москва: Класс, 1998. 218 с.
23. Малкина-Пых И.Г. Психология поведения жертвы. Москва: Феникс, 2006. 374 с.
24. Малкина-Пых И.Г. Экстремальные ситуации. Москва: Изд-во Эксмо, 2006. 960 с.
25. Мамонтова С.Н. Прикладная юридическая психология // Библиотека Полка букиниста. Москва. 2014. 265 с.
26. Материалы Международного женского правозащитного центра «Ла Страда – Украина»// <http://www.lastrada.org.ua>
27. Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире / под ред. Этьенна Г. Круга и др. ; пер. с англ. Москва: Весь Мир, 2003. 376 с.
28. Онышко Ю.В. Синдром Приобретенной беспомощности у жертв семейного насилия. Материалы VII Междисциплинарной конференции по биологической психиатрии «Стресс и поведение», 28 февраля. Москва. 2013. 214 с.
29. Опухова Н. Г., Малолетняя Е. В. Женщины – жертвы семейного насилия: особенности образа мира// Психология зрелости и старения. 2000. № 4. С. 31-59.
30. Орлов А. Б. Психологическое насилие в семье – определение, аспекты, основные направления оказания психологической помощи // Психолог в детском саду. 2000, № 2-3. С. 182-187.
31. Платонова Н.М., Платонов Ю.П. Насилие в семье. Особенности психологической реабилитации. Санкт Петербург: Речь, 2004. 323 с.

32. Попередження домашнього насильства і торгівля людьми / Підручник по проведенню тренінгів. Київ: WI, 2011. С. 20-23
33. Проблема насильства в українських сім'ях. Соціологічне опитування / за ред. С. О. Павлиш. Київ; Запоріжжя: Друкарський світ, 2019. 62 с.
34. Програма по запобіганню насильства в сім'ї. Київ: «Гармонія», 2009. 264 с.
35. Психология господства и подчинения: Хрестоматия. Сост. А. Г. Чернявская. Изд. Харвест, Минск. 2008. 264 с.
36. Психосоциальная технология «Патронатное воспитание» / Под ред. Н.А.Рыбаковой. Псков, 2002. 322 с.
37. Савчук О.М. Наслідки подружнього насильства: індивідуальнопсихологічна перспектива // Наукові записки (спецвипуск). Київ, 2012. 285 с.
38. Словарь гендерных терминов / Под ред. А. А. Денисовой / Региональная общественная организация Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты. Москва: Информация XXI век, 2002. 256 с.
39. Собчик Л.Н. Теория ведущих тенденций как основа методологии психодиагностического исследования // Московский психологический журнал. №3. С. 89-94.
40. Собчик Л.Н. Психология индивидуальности. Теория и практика психодиагностики. Санкт Петербург: Издательство «Речь», 2003. 186 с.
41. Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення: наук. практ. посіб. для суддів / М. В. Євсюкова, Г. О. Христова, О. А. Шаповалова та ін. ; за заг. ред. О. А. Шаповалової, С. О. Павлиш. Київ, 2011. 199 с.
42. Тест руки (Hand Test) / Елисеєв О.П. Практикум по психології личности. Санкт Петербург, 2003. С.310-327.

43. У дзеркалі громадської думки. Права дитини. Насильство в суспільстві. Трудова міграція та торгівля людьми / Т. О. Дорошок, О. А. Калашник, Д. О. Кобзін та ін. ; за ред. К. Б. Левченко; Кіровоград. юрид. ін-т ХНУВС, Міжнарод. жін. правозахис. центр «Ла Страда-Україна». Київ: Агентство Україна, 2008. 96 с.
44. Цветкова Н.А. Теория и технология психосоциальной работы с женщинами: Учебное пособие. Псков: ПГПИ, 2005. 396 с.
45. Шведова Н.А. Просто о сложном: гендерное просвещение: Пособие.// <http://www.owl.ru/win/books/easygender/index.htm>
46. Шинкаренко О. Д. Психологічні особливості жертв подружнього насильства // Практична психологія. 2012. № 3. С. 25-29.

ОПИТУВАЛЬНИК «ПОДРУЖНЄ НАСИЛЬСТВО»

П.І.П. _____

Вік _____ освіта _____

працюю/не працюю

Сімейний стан _____

Скільки років в шлюбі _____

Діти _____ Мі

ще проживання _____

Рівень доходів _____

1. Ваш чоловік звертається до вас лайливими словами, ображає чи принижує? _____

2. Чи відповідаєте ви йому тим самим? _____

3. Ваш чоловік може вам заборонити спілкуватись з друзями? _____

4. Ваш чоловік часто вживає алкоголь? _____

Він веде себе при цьому агресивно? _____

5. Чи можете ви сказати, що у вас в сім'ї рівність щодо розпорядження сімейним бюджетом, ухвалення рішень стосовно дітей, відпочинку, придбань? _____

6. Буває таке, що чоловік вас штовхає, шарпає, трусить? _____

7. Ваш чоловік іноді б'є вас? _____

Чи робить це постійно? _____

8. Ви коли-небудь звертались до міліції з приводу того, що чоловік вас побив? _____

9. Ви знаєте скільки заробляє ваш чоловік? _____

10. Чоловік контролює час вашого повернення з роботи, дзвонить чи забирає вас, якщо ви запізнюєтесь. _____

11. Чоловік відмовляв вам у грошах для купівлі вкрай необхідних речей, хоча вони у нього були, тільки тому що вважав, що у вас і у дітей уже є все необхідне? _____

12. Часто під час сварок чоловік погрожує вам побиттям? _____
13. Під час сварок чоловік іноді нищить майно (б'є посуд, викидає речі)? _____
14. Було таке, що чоловік виганяв вас з дому? _____
15. Ви були свідком насильства батька щодо матері? _____
- Чи вдавались батьки до фізичних покарань щодо вас? _____
16. Як часто чоловік вас ображає? _____
- Це залежить від вживання алкоголю? _____
17. Коли чоловік вас ображає чи виправдовуєте ви його поведінку, мовляв: «Він не в настрої, я сама його спровокувала»? _____
18. Ваша реакція на насильство _____
19. Ви вважаєте себе жертвою подружнього насильства? _____

Дякуємо за відповіді!